

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

JOŽE SREBRNIČ, primorski narodni junak – agent Kominterne ali tudi trte v Kominterne?

(Raziskovalna varnostna študija primera)

Jože Srebrnič (1884–1944)
(Vir: Google)

1. Cilj in namen raziskovalno-varnostne rekonstrukcije primera

Kot pripadnik Varnostne službe JLA oz. Protiobveščevalne skupine IX. armade sem skoraj 25 let operativno deloval na Primorskem in sem tje zelo zgodaj izvedel za primer Jožeta Srebrniča, narodnega heroja. Prvič sem zanj slišal od vojaškega zdravnika dr. Dušana Sobana (v Šibeniku, 1961), zatem pa še od svaka, bivšega pripadnika 2. brigade VDV, Venčeslava Ličerja, nekdanjega obveščevalca 14. partizanske divizije Hermana Slamića in drugih, nazadnje pa sem o Srebrniču elektronsko poizvedoval lani pri aktualnem raziskovalcu in zgodovinarju mag. Renatu Podbersiču. Predvsem me je zanimala Srebrničeva smrt (utopitev v Soči), saj so me skoraj vsi sogovorniki opozarjali, da gre za problem, ki ga je povojna oznovska združba prikrivala.

Uradna zgodovina (PSBL, France Klopčič) in partizanski pisci (Danilo Perčič, polkovnik JLA in drugi) navajajo, da se je partizanski poveljnik Jože Srebrnič, pozneje razglašen za narodnega heroja, utopil v Soči 11. julija 1944, medtem pa svoji in znanci še vedno potihoma trdijo, da je šlo za načrtovano vosovsko-oznovsko likvidacijo! Tako eden izmed njih celo trdi, da naj bi poznal ime človeka, ki je menda celo na smrtni postelji priznal, da je osebno s puškinim kopitom pobil Jožeta Srebrniča, ko je priplaval na drugi breg Soče.

Naši javnosti je dobro znano, da so nekateri odgovorni partijski in oznovski voditelji ne samo (namerno) prikrivali in tudi zanikali množične izvensodne poboje (Kočevski rog, Tezno,

Huda jama in druge), znano pa je tudi, da so odgovornost prelagali na črnogorske ali druge (južne) partizane, pa tudi na JLA in maršala Tita, čeprav je splošno znano, da je šlo za odločitev Politbiroja KPJ, sprejeti na podlagi zavezniškega dogovora na Jalti februarja 1945.

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem dokazoval, da so bili izvajalci pobojev in likvidacij pripadniki republiške Ozne in enote VDV, seveda s sovjetskimi inštruktorji Nkvd-ja. Našim zgodovinarjem sem tudi dokazal, da se v AS (Arhiv Slovenije) v Ljubljani, škatla 41, fascikel 3, nahaja depeša z dne 15. maja 1945, ko je na predlog generalmajorja Arsa Jovanovića, načelnika Vrhovnega štaba JA, ki je bil tedaj trenutno v Postojni, maršal Tito prepovedal likvidacije ujetnikov – Nemcev in domačih kvistingov! Pa se to nekako rado pozablja ...

Na www.zbiralci.com sem slučajno prebral, da nekateri potomci partizanov, Srebrničevih tovarišev, omenjajo skupino, ki za Srebrničevo smrt krivi celo »srbske oficirje«, ki so bili poslani v enote IX. korpusa na Primorskem. Mimogrede naj samo spomnim, da omenjena skupina tudi trdi, da je polkovnik Arsa Jovanović osebno ubil generalmajorja Franca Rozmana Staneta (7. 11. 1944), pozabili so le, da je Arsa Jovanović zapustil Slovenjo oz. slovenske partizane že 29. 3. 1943!

Na omenjenem portalu je neki Widman iz Borovelj na Koroškem že 8. 3. 2007 zapisal, da je očitna laž, da se je Srebrnič utopil. Po njegovem naj bi ga »skrbno načrtovano likvidirala« neka posebna skupina, vendar ne oznovska!

Zdi se, da gre tudi v tem primeru za prikrivanje pravih krivcev (likvidatorjev – VDV ali posebne »ruske« skupine?), predvsem pa močnih naredbodajalcev (načelnika Ozne Ivana Mačka - Matije ali poveljnika VDV generalmajorja Bojana Polaka - Stjenke – oba sem tudi osebno spoznal). Dobro sem poznal tudi Zdenka Zavadlava, goriškega in mariborskega oznovca – spreobrnjenca, ki me je prvi obtožil (*Pisma izza odra*, Grosuplje, 2002), da sem »srbski kosovec in jugo-general«. Mimogrede, za mnoge domače zdrahe in pregrehe je krivil »srbsko« Kos tudi znani udbovski funkcionar in bankir Niko Kavčič (*Pot v osamosvojitve*, Ljubljana, 2005).

Če je že šlo za načrtovano likvidacijo Jožeta Srebrniča, potem je gotovo, da zgodovinarji in raziskovalci v AS ne bodo našli prav nobenega dokumenta, saj je znano, da so se o podobnih stvareh dogovarjali v ozkem krogu, realizirali pa samo na podlagi ustnih ukazov! Brez dokumentov – po sovjetskem vzorcu, inštrukcijah sovjetskih inštruktorjev (članov vojaške misije pri GŠ NOV Slovenije in tudi v poveljstvu IX. korpusa, pa tudi posebnih inštruktorjev Nkvd pri slovenski Ozni).

Kdor vsaj približno pozna delovanje obveščevalnih služb, bo verjel splošno znani praksi, da se sovražni agenti, tudi kriminalci, ne odkrivajo na podlagi seznamov (ki se čuvajo kot največja tajnost), temveč le na podlagi konkretne dejavnosti na terenu, med ljudmi, pri zbiranju podatkov.

Imel sem izjemno priložnost, da sem v svoji protiobveščevalni praksi nekaj časa operativno obdeloval »Marino«, agentko sovjetske obveščevalne službe v Trstu (v povezavi z ustaško emigracijo), ki je bila pred tem tudi pripadnica Vidalijevega obveščevalnega centra v Trstu (o Victorju Vidaliju, agentu Kominterne in likvidatorju Leninovega sodelavca Leva Trockega v Mehiki, je dovolj napisano v učbenikih o sovjetski obveščevalni službi). Zato tudi zelo dobro poznam delovanje sovjetskih obveščevalnih služb in njihove prikrite operativne in druge metode. Spremljal sem tudi povojne »turistične« obiske polkovnika Bogomoljeva, ki je bil med vojno član sovjetske vojaške misije pri GŠ NOV Slovenije. V svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita* (Grosuplje, 2003) sem predstavil tudi tri glavne Stalinove agente Nkvd – likvidatorje na naših tleh (Ivan Krajačić - Stevo, Mustafa Golubović - Stari, polkovnik Nkvd, in Ivan Kralj, generalmajor Nkvd), ki so imeli tudi svoje posebne »ekipe« za umazane naloge!

Po ugotovitvah italijanske politične policije Ovre že leta 1926 je bil Jožeta Srebrnič agent Kominterne, podobno kot iz drugih virov vemo, da so to bili tudi Lovro Kuhar - Prežihov

Voranc, Josip Kopinič - Zrak, Edvard Kardelj - Krištof, Dragotin Gustinčič in drugi predvojni člani Partije, ki so se šolali ali bivali v ZSSR. Bolj ali manj je tudi znano, da je v Kominterni odločal samo »Direktor«, tudi »Ded«, to pa je bil Stalin osebno. Kdor se je zameril njemu ali pa njegovim regijskim šefom (Kardelj je bil zadolžen za slovensko in italijansko partijsko srenjo) – mora spoznati prave usode Voranca, Gustinčiča in drugih! Le kaj so zagrešili? Arhivski dokumenti, predvsem pa spomini sodelavcev in znancev, nam počasi odstirajo resnico.

Potemtakem je edino pravo vprašanje: **Kaj je zagrešil Jože Srebrnič?**

Odgovor na to vprašanje pa ni enoznačen. Potrebno je poznati njegovo partijsko pot (bil je član ruske KP(b) in KPI), predvsem pa je pomemben podatek, kdaj je postal agent Kominterne in kje je deloval (poslanec v italijanskem parlamentu). Bil je raziskovalec slovenske prazgodovine, simpatizer (ne pa tudi član) TIGR-a, snovalec slovenske kmečke in narodnostne politike, partizanski aktivist – član glavnega SNOS in POOF, član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Primorje.

Koga je ogrožal? Kaj je zagrešil? Kdo je bil zainteresiran za njegov arhiv (podobno kot za Gustinčičev), je verjetno samo vzporedno vprašanje ali pa tudi glavno!

V nadaljevanju bom podrobneje predstavil prikrito plat tivoljenja in delovanja Jožeta Srebrniča, ki je skrita v arhivih Kominterne. Če Srebrnič ni utonil, ampak je bil likvidiran, potem je potrebno opraviti rekonstrukcijo primera, kakor je to navada v varnostno-obveščevalnih in kriminalističnih slučajih. Moja teza bo za mnoge presenečenje, vendar je povsem logična: Jože Srebrnič je bil agent Kominterne – pa tudi t rtev Kominterne!

V ospredju je bil zelo verjetno osebni in ideološki spor s KPS oz. z Edvardom Kardeljem, ali pa je Jože Srebrnič zvedel za kakšen strateški podatek, ki bi lahko kompromitiral Kominterno oz. Kardelja!. O tem je Kardelj poročal Kominterni, tudi osebno Stalinu – Kominterni pa je opravila po svojem receptu, saj je imela v bližini tudi svoj eksekucijski aparat!

Torej, Ozna in VDV sta Srebrniča samo varovali! Ali pa tudi ne ...

V nadaljevanju bom to poskušal dokazati na podlagi rekonstrukcije primera, kar bo mlajšim raziskovalcem v pomoč pri nadaljnjem delu na terenu in iskanju podatkov v tujih arhivih, predvsem ruskih.

Primeri smrti Jožeta Srebrniča sem se lotil samo zaradi iskanja **RESNICE**, podobno kot sem to počel pri obravnavi primerov, objavljenih v svojih desetih knjigah o vojaško-varnostnih problemih. Svojo tezo sem postavil kot napotilo pri delu raziskovalcem in vojaškim zgodovinarjem, saj podobne primere lahko temeljito raziščejo samo ideološko neobremenjeni posamezniki. To nam potrjuje praksa.

Kot upokojeni generalmajor JLA seveda nisem noben nasprotnik NOB, ker sem se lotil raziskave smrti Jožeta Srebrniča, narodnega heroja. Nasprotno, podrobno sem preučil tivoljenjsko pot Jožeta Srebrniča, tega zagnanega boljševiškega aktivista, predanega Primorca in antifašista, člana KPI, priljubljenega partizanskega aktivista, ki je trdno verjel v svoja načela. Občudujem njegov pogum in vztrajnost.

Jože Srebrnič je narodni heroj Jugoslavije in je tudi primorski narodni junak, ki naj bi tragično preminil v – Soči! Zanimivo je, da ga ni v knjigi *Narodni heroji Jugoslavije* (Beograd, 1975), v njej pa tudi ne bomo našli generalpodpolkovnika Dušana Kvedra – Tomaž a, ki se je menda utopil v Donavi.

Nobenega dokaza, nobene priče ni, da se je Solkanec, izkušen plavalec in celo reševalec utopil v reki Soči! Le nekaj dni po utopitvi so italijanski vojaki (v nemški službi) našli štiri trupla z razbitimi glavami. Pokopali so jih s pomočjo domačinov, ki so pozneje sorodnikom povedali, kaj so videli. To pa julija 1944 niso bile nikakršne »čenče«!

Uradni razlagalci smrti Jožeta Srebrniča so spregledali majhno podrobnost, ki očitno ne potrjuje teze, da je šlo za utopitev. Namreč, na jezu elektrarne v Anhovem so našli Srebrničev

suknjič (z listkom in medaljo), kar pomeni, da na sebi ni imel niti puške niti nahrbtnika, kar naj bi bil eden glavnih vzrokov za utopitev. Suknjič je slekel, da bi lažje preplaval na drugi breg ... Srebrnič je bil tudi odličen potapljač, kar je potrdil tudi njegov sotrpin v italijanskih konfinacijah, Leopold Caharija iz Kopra (*Jože Srebrnič*, NH, Koper, 1986, str. 116), saj so mu leta 1941 na otoku Ventoten dali ime »piccolo delfino« – mali delfin!

Zato pravim, da je napaka govoriti o utopitvi, zlasti če to kot edino resnico napiše pomočnik političnega komisarja čete, ki je bil dejansko vosovec ali oznovec! Tako poročilo o nesrečnem primeru bi moral napisati najstarejši starešina po činu oz. tisti, ki je bil odgovoren za prehod čez reko. Tako vsaj veleva kriminalistična taktika pri podobnih primerih. To je bil Leopold Krese - Jošt.

Končno, *Partizanski dnevnik*, glasilo OF za Primorsko, je konec julija 1944 poročal, da je Jože Srebrnič »padel« oz. da se je »ponesrečil«, šele pozneje se je prenesel uradni glas, da je »tragično utonil«! Le domači in okoličani so s strahom šepetali, da je bil likvidiran!

2. Jože Srebrnič – lik in podoba Primorca, sovjetskega boljševika, italijanskega komunista, domoljuba, antifašista, slovenskega partizana in narodnega junaka

V *Slovenskem biografskem leksikonu* je po letu 1967 Srebrniča dovolj temeljito predstavil partijski »zgodovinar« France Klopčič, za katerega velja omeniti, da je v Moskvi končal partijsko šolo, vendar je bil tudi trtev Stalinovih čistk in kaznjenev v sovjetskem gulagu, zato se je v Slovenijo vrnil šele 1956. Z njim sem imel tudi polemični stik.

No, njegova predstavitev Srebrniča kot kmeta, politika in narodnega heroja je lahko tudi zavajajoča. Bil je tudi član italijanske KP, na koncu samo osem mesecev slovenski partizan, vse življenje pa vnet zagovornik boljševizma. Nihče pa javno ne omenja njegovega značaja, negativnih idej in podobnega.

Jože Srebrnič (rojen 28. 2. 1884 v Solkanu – umrl 11. 7. 1944 pri Anhovem) izhaja iz stare solkanske družine, po domače Koltičevi. Sorodniki so ga klicali »Jurist«, za Primorce je bil »naš Jože«. V časopise je pisal pod psevdonimom »Ruski«.

Jože Srebrnič ni bil poročen in ni imel potomcev. Imel pa je veliko sorodnikov na Goriškem. Namreč, Srebrniči se prvič omenjajo v Solkanu že 1737 (Janez Srebrnič). Predniki naj bi pribežali pred Turki iz bosanske Srebrenice, ki je že v rimskih časih veljala kot kovnica denarja (rudnik srebra). Ni pa znano kakšne naj bi bile povezave s srednjeveškimi plemiči na gradu Srebrniče pri Novem mestu (v bližini sedaj novomeško pokopališče Srebrniče), kakor tudi s prebivalci naselja Srebrniči (sedaj 11 družin) v istrski občini Višnjan. Drugače so solkanski Srebrniči veljali za odlične kmetovalce, učitelje in vojake. Najbolj znana sta vsekakor Jože Srebrnič, narodni heroj in krški škof Josip Srebrnič (1876–1966), med mlajšimi pa Ana Srebrnič (1984), šahovska velemojstrica.

Zaradi zdravja je sicer opustil študij prava in se začel v Solkanu ukvarjati z mizarstvom (oče je imel mizarško delavnico) in kmetijstvom. Že leta 1907 je postal član socialnodemokratske stranke, pa se je skupaj z dr. H. Tumo ukvarjal predvsem s kmečkim (agrarnim) vprašanjem in začel tudi izdajati poseben tednik, v katerem je objavljajal poučne članke o kmetijstvu. Pozneje (1943/44) je pisal tudi o reševanju agrarnih, narodnostnih in državnih vprašanj na Primorskem in v ostali Sloveniji.

Kot pripadnik 47. polka AOV se je menda že avgusta 1914 s skupino 23 rojakov podal v rusko ujetništvo, zatem pa je delal v kamnolomih ob Donu in v Kazanu, o čemer ni podrobnejših podatkov. Po vsej verjetnosti so se tudi v njegovem ujetniškem taborišču (v Kazanu) dogajale podobne diferenciacije kakor drugod (na dobrovoljce za srbsko vojsko in disidente, na pripadnike rdeče in bele garde in podobno). Dejstvo je, da je 1917 aktivno sodeloval v februarški in oktobrski boljševistični revoluciji, zatem pa je bil eden od

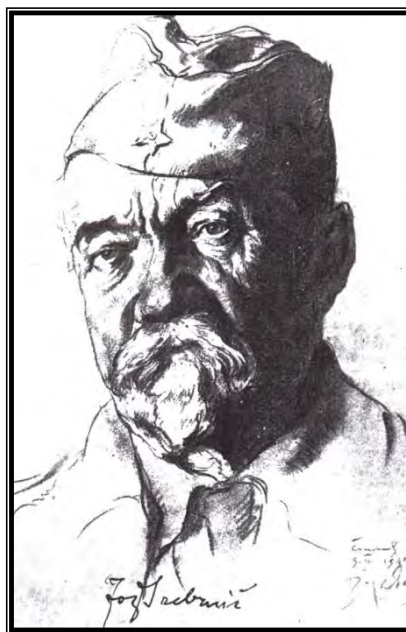
ustanovitelj jugoslovanske sekcije KP (b)! Vendar ne zvedo, kaj vse se je zatem dve leti dogajalo s Srebrničem v Moskvi, kar nam je F. Klopčič šele pozneje razložil.

Marca 1919 se je Srebrnič vrnil v Solkan, kjer je ustanovil Socialistično stranko Italije (SSI), vendar je zastopal politiko komunistične internacionale oz. Kominterne! Ko je bila januarja 1921 v Livornu ustanovljena KPI, je Srebrnič postal eden od voditeljev komunističnega gibanja v Julijski krajini. Tę naslednje leto pa je nasprotoval strankinim tezam o agrarnem vprašanju in birokratizaciji stranke. Leta 1924 je bil kot prvi slovenski komunist izvoljen v italijanski parlament. Čeprav je bil pod policijskim nadzorom, se je kot poslanec zavzemal za socialne in narodnostne pravice Slovencev, obenem pa je na Primorskem »organiziral odpor zoper fašizem«, vendar nam avtor članka ne pove nič konkretnega, posebno, ali je bil član TIGR-a ali Borbe.

Od leta 1926 do 1939 je bil Srebrnič z ostalimi komunističnimi poslanci aretiran in zaprt, septembra 1939 pa je ilegalno prestopil državno mejo in se zatekel v Ljubljano. S seboj je prinesel v konfinaciji napisano znanstveno študijo o starih Slovanih in njihovih odnosih z Rimljani, Germani, Kelti in drugimi, ki jo je nameraval dokončati. Leta 1940 je bil aretiran in predan italijanski policiji, ki ga je za dve leti zaprla v Postojno, Trst in Gorico, januarja 1942 je bil konfiniran na Sicilijo, pozneje v srednjo Italijo. Po zlomu fašizma pa je peš prišel v Solkan.

Med 1919 in 1943 je samo 8 let preživel na prostosti, od tega 4 leta pod nadzorom policije (kot poslanec KPI), 4 leta v zaporih (leto dni v Ljubljani) in 12 let v taboriščih po italijanskih otokih.

Sredi novembra 1943 se je prijavil poveljstvu IX. korpusa (nekateri navajajo datum 6. 1. 1944). Postal je član pokrajinskega odbora OF Primorske – referent za kmetijstvo, podpredsednik POOF za Slovensko Primorje in tudi član oblastnega komiteja KPS. Skupaj s Francetom Bevkom in dr. Alešem Beblerjem se je februarja 1944 udeležil 1. zasedanja SNOS v Črnomlju in bil izvoljen v izvršni odbor SNOS kot član za goriško okrožje. Zatem je agitiral za volitve v NOO na Kanalskem, Idrijskem, Vipavskem in v Brdih. Kot član oblastnega komiteja KPS za Slovensko Primorje je bil s tovariši namenjen na 3. pokrajinsko partijsko konferenco, ki je bila 15. in 16. julija 1944 v Laznah nad Čepovanom.

Jože Srebrnič, Črnomelj, 1944
(Vir: B. Jakac, Google)

Avtor članka ne navaja nobenih podrobnosti o Srebrničevi smrti, ampak le to, da se je 14. 7. 1944 utopil v Soči. Pozneje je to storil partizanski kronist Danilo Perčič - Črt, tudi udeleženec prehoda čez Sočo, tedaj 21-letni pomočnik politkomisarja čete (vosovec ali oznovec), pozneje polkovnik JLA. Italijani so našli Srebrničevo truplo šele 20. 7. 1944 na jezu v Plavah pri Anhovem in ga s pomočjo domačinov pokopali blizu kraja nesreče.

Nihče od člankopiscev pa ne omenja, da so za Srebrničem najbolj tulovali Solkanci, saj so ga tudi najbolje poznali. No, svojci in prijatelji so t e julija 1944 ob pokopu, pa tudi med prekopom 1946 na solkansko pokopališče, izvedeli, da Srebrnič ni umrl zaradi utopitve, ampak zaradi poškodbe glave. Sumljivo pa je bilo tudi dejstvo, da so takoj po nesreči iz njegove hiše izginili njegovi dokumenti in spisi. Le komu so bili potrebni?

Iz članka ne izvemo, ali je bil Srebrnič dejansko partizanski poveljnik in zaradi katerih bojnih ali drugih zaslug je bil leta 1953 proglašen za narodnega heroja! Naj ponovim, da je zanimivo, da v knjigi *Narodni heroji Jugoslavije* (Beograd, 1975) od slovenskih NH manjkata članka o Jožetu Srebrniču in generalpodpolkovniku Dušanu Kvedru - Tomažu, ki se je utopil v Donavi. Res nenavadno!

Skrbno sem prebral vse o tiviljenju in delu Jožeta Srebrniča, zlasti pa zapis iz zbirke *Primorski portreti* (Lipa, Koper, 1986), ki vsestransko opisuje njegov lik in podobo.

Nisem pa našel nobenega zapisa niti omembe o tem, kar je prikrito, in bo zgodovinarjem razkrito, ko bodo Rusi odprli arhive Kominterne.

Naj zaključim. Tiviljenje in delo Jožeta Srebrniča bi lahko strnili:

- Bil je aktiven udeleženec oktobrske boljševistične revolucije 1917 in po povratku v domovino navdušen propagandist sovjetskega sistema oblasti in ureditve (leta 1925 je vodil znamenito akcijo preselitve 42 primorskih druin na Krim, kjer naj bi tivali v kmečki komuni).
- Kot član jugoslovanske sekcije KP(b) je vneto deloval pri širjenju boljševističnih idej, verjetno kot član Kominterne.
- Bil je med soustanovitelji KPI 1921 v Livornu in zatem poslanec v italijanskem parlamentu, skupaj še z nekaterimi italijanskimi člani Kominterne (Gramsci, Longo in drugi).
- Med fašistično vladavino je bil leta 1926 aretiran in je do 1939 preživel v konfinaciji, kjer mu je bilo onemogočeno javno politično delovanje, je pa ta čas izkoristil za preučevanje slovenske prazgodovine.
- Zatem je emigriral v Slovenijo, vendar ni podatkov, ali je vzpostavil zveze s KPS oz. z Edvardom Kardeljem, ki je tedaj t e deloval kot agent Kominterne za kontrolo KPI.
- Ljubljanska policija ga je t e 1940 predala italijanskim oblastem. Ni podatkov, ali je bil med osumljenci TIGR-a ali Borbe na drugem tržaskem procesu 1941. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 se je vrnil v Solkan.
- Oktobra 1943 se je priključil partizanom IX. korpusa in osem mesecev deloval kot propagandist in predstavnik OF. Postal je tudi član KPS. Trmasto je zastopal ideje in zamisli Kominterne, ki so bile v nasprotju s stališči KPS, pa tudi s sovjetskimi interesi v odnosu do zahodnih zaveznikov. Italijanski tovariši so ga označevali kot »besnega moralista«, slovenski komunisti (Lidija Šentjunc) so menili, da gre za »fanatičnega revolucionarja in moralista«, medtem ko so ga ljudje imenovali »naš Jož a«. Bil je izredno priljubljen! Iz oddaljenih krajev so prihajali, da bi ga videli in slišali. Postal je narodni junak in vodja ... Ali je koga ogrož al?
- Branko Babič, sekretar oblastnega komiteja KPS za Primorsko ni bil naklonjen Jožetu Srebrniču, zato tudi ni postal predsednik POOF za Slovensko Primorje.

Nasprotno pa je bil 23-letni France Popit - Jokl, ki je bil junija 1944 poslan na Primorsko kot poseben inštruktor SNOS, navdušen zaradi agilnosti 60-letnega Srebrniča! Ko sta 25. junija 1944 skupaj sodelovala na velikem narodnem mitingu v Podragi, so ga navadni ljudje častili skoraj kot boga, Popit je zato menil, da gre za človeka, ki bi lahko predstavljal Primorsko! Popitovo mnenje je zanimivo zaradi tega, ker je bil kmalu zatem postavljen za pomočnika načelnika Ozne za Slovenijo, kmalu zatem, avgusta 1944, pa za načelnika Ozne za področje VII. korpusa.

3. Kdo je bil lahko agent Čeke, Kominterne in sovjetske vojaške obveščevalne službe?

V Pančevu, v Obveščevalno-varnostnem šolskem centru, sem končal enomesečni vojaško-policijski (1959) in trimesečni vojaško-varnostni tečaj (1965), kjer smo se temeljito seznanili tudi s strukturami in delovanjem sovjetskih obveščevalnih služb. Naši častniki in predavatelji, ki so obiskovali sovjetske obveščevalno-varnostne šole, so nam znali povedati, da se je struktura sovjetskih obveščevalno-varnostnih služb in organov, ki so delovali v tujini, vedno spreminjala z določenim ciljem, predvsem pa, da se prikrijejo lokacije in ustanove teh služb ter tako onemogočijo tuji vdori.

Predavatelji v Pančevu so nas tudi opozarjali, da so sovjetske obveščevalne službe sicer dobro prikrite, niso pa dosledno delovale po grobih revolucionarnih načelih Čeke, vendar pa vedno po znanem politično-partijskem receptu internacionalizma (Kominterna) ter zbiranja relevantnih vojaško-obveščevalnih podatkov (vojaška OS) zaradi izvajanja »svetovne proletarske revolucije«. Predstavljeni so nam bili tudi izjemni uspehi sovjetskih varnostno-obveščevalnih služb po vseh kontinentih, seveda pa smo najbolj občudovali »dvojnika« Kima Philbyja in njegovih »pet zlatih dečkov«, ki so krojili tudi usodo »primorskih padalcev« in drugih (Vojaštvo – moj članek: *Stanislav Rapotec - Rappy* iz Kozine, britanski obveščevalni častnik).

Zato samo nekaj osnovnih podatkov iz učbenika *O obaveštajnoj službi SSSR prema Jugoslaviji* (OBVŠC Pančevo, evid. št. 204) o teh treh segmentih sovjetskega obveščevalnega sistema, ki je bil zelo učinkovit.

ЧЕКА (ВЧК),

v prevodu *Izredna vseruska komisija za bojevanje proti kontrarevoluciji, špekulacijam in sabotazam*, je bila ustanovljena 20. decembra 1917, njen prvi direktor pa je bil **Feliks Edmundovič Dzeržinski** (1877–1926), sicer Poljak po narodnosti, pozneje tudi notranji minister ZSSR.

Šlo je za prvo tajno državno policijo, ki ima velike zasluge za zmago boljševistične revolucije in sovjetske oblasti. Navadno ji prepisujejo, da je izvajala t. i. »rdeči teror«, čeprav je dejstvo, da je bilo delovanje njenih naslednic veliko bolj kruto. Po državljanski vojni so Čeko namreč reorganizirali, pa si je naslednica Gpu (Državno-politična uprava), v kateri je Nkvd predstavljala samo oddelek za boj proti notranjemu sovražniku, prislužila zlovešči sloves po gulagih, čistkah in likvidacijah, seveda vse po osebnih Stalinovih navodilih. Na podlagi lažnih podatkov, ki so jih Nemci posredovali Stalinu, je bil leta 1937 likvidiran maršal Mihail Tuhačevski, zatem pa nekaj deset tisoč sovjetskih častnikov, zato je Rdeča armada pričakala nemški napad leta 1941 kadrovsko znatno oslABLJENA. Gnusen je bil tudi pokol 22.000 poljskih častnikov v Katynu maja 1940.

Stalin je neusmiljeno likvidiral tudi vse svoje najbolj zaupne ljudi, šefe obveščevalno-varnostnih služb. Zloglasni nasledniki Dzeržinskega so končali s strelom v tilnik: Genrih Jagoda, Nikolaj Jeťov, Lavrentije Berija ...

Feliks Edmundovič Dzeržinski
(Vir: Google)

Josip Visarijonovič - Stalin (1878–1953)
(Vir: Google)

KOMINTERNA

Kominterneta, sklop iz »komunistična internacionala«, je bila na Leninovo pobudo dejansko ustanovljena leta 1919 v Moskvi kot nekakšen izvršni organ Tretje internacionale. Združevala je delavske stranke, ki so sprejele leninistično teorijo in boljševistično taktiko nasilne (svetovne) revolucije oz. preobrazbe družbe. Te stranke so sprejele ime komunistične, pa so predstavljale tudi posamezne sekcije Kominterne. Nasprotniki, socialdemokrati, so se odrekli nasilni revoluciji in sprejeli metode parlamentarne demokracije.

Pri nas je bila to tudi Socialistična delavska partija (komunistov), ki je bila ustanovljena leta 1919 v Beogradu; kasneje je razpadla, zato je bila 1920 v Vukovarju ustanovljena KP Jugoslavije (od 1921 po Obznani v ilegali). Med našimi dobrovoljci – ujetniki ruske carske vojske, so bile po letu 1917 ustanovljene razne »jugoslovanske sekcije KP(b)«, kar je treba razlikovati od »prave« KP Jugoslavije.

Od 1919 do 1924 je Kominterno vodil Lenin, po njegovi smrti pa Stalin vse do 1943, ko je bila na zahtevo zahodnih zaveznikov razpuščena, vendar je kljub temu nadaljevala z delovanjem. 1947 je bil oblikovan Informbiro, ki pa je svojo politično-propagandno delovanje usmeril na »socialistični blok« oz. proti Jugoslaviji.

Kominterneta je znatno posegla v notranje življenje posameznih KP po vsem svetu, da bi izvedla svetovno revolucijo in internacionalizem. Ideološko-propagandni aparat Kominterne je bil zelo razvejan, v njem pa je bila tudi posebna struktura Nkvd, ki je formirala regionalne obveščevalne centre (pri nas v Zagrebu, vodil ga je Josip Kopinič) ali pa so posamezni agenti delovali po posebnih nalogah (Edvard Kardelj – KP Slovenije in KP Italije, Lovro Kuhar, Ivan Maček, Franc Leskovšek, Dragotin Gustinčič in drugi).

Vrhunski agenti Kominterne so v Sovjetski zvezi najprej končali obvezno šolanje za obveščevalno delovanje na »Akademiji Dzeržinski«, poleg tega pa tudi t. i. enoletno Leninovo partijsko šolo, tudi Kumze in podobno, posamezniki pa so potem bili tudi na direktni zvezi s Stalinom (Direktor, Ded).

Imeti znotraj italijanskega parlamenta, središča fašističnega zakonodajnega organa, svojega tajnega sodelavca, je vsekakor eden od ciljev vsake obveščevalne službe. Nisem ravno prepričan, da je bil med italijanskimi komunističnimi poslanci kdo bolj pripraven in preverjen kot je bil prav Srebrnič, pa četudi je res, da so nekateri od njih (Gramsci) sodelovali na sestankih Kominterne.

Zanimivo je vprašanje, ali je bil Srebrnič simpatizer oz. pripadnik TIGR-a ali Borbe. Predvidevam, da je bil tako kot vsak Primorec tudi Srebrnič idejni podpornik TIGR-a in Borbe, le da zaradi okoliščin (konfinacija od 1926 do 1939) ni imel priložnosti, da bi se tudi dejansko vključil v eno od obeh organizacij. Tudi raziskovalka TIGR-a, dr. Mira Cenčič, ga ne navaja med člani te organizacije. Ker je bil Srebrnič v zaporih italijanske politične policije Ovre od 23. septembra 1940 do 1942 v Postojni, Gorici in Trstu, so gotovo na vse pretege skušali tudi njega vključiti med obtožence na zadnjem procesu proti tigrovcem, vendar brez uspeha. Namreč, znano je, da so Italijani za zadnji »tržški« proces proti tigrovcem obtožili 26 simpatizerjev in članov KPI, 12 izobražencev liberalne in krščanske usmeritve in 12 pripadnikov organizacije TIGR, vendar med njimi ni bilo Srebrniča. Čeprav je bil leta 1935 v neapeljskem zaporu, je verjetno kasneje izvedel za sporazum TIGR in KPI, a ga raziskovalci in zgodovinarji niso našli med aktivnimi člani. Domnevam, da je Srebrnič izvedel za prisotnost in finančno podporo TIGR-u s strani britanske obveščevalne službe, pa tudi zato ni silil v ospredje.

Menim, da so domneve nekaterih prijateljev in sorodnikov, da je Srebrnič vsekakor bil pripadnik TIGR-a in da je v Beograd nesel seznam tigrovcev, ki so ga kasneje Nemci našli in predali Italijanom, neutemeljene.

Ťe prej, nazadnje pa v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci*, PRO-ANDY, Maribor 2011, sem dovolj jasno prikazal, da so imeli Italijani v Obveščevalnem oddelku GŠ VKJ dva dobra vohuna, tudi na konzulatu v Ljubljani, zato je krivično iskati denunciante med samimi Primorci in tigrovci. TIGR je vendarle padel v Ljubljani in Beogradu, kar je vsekakor velik italijanski vohunski uspeh!

Poleg drugih znanih komunistov je tudi Palmiro Togliati, dolgoletni voditelj KPI, v svojih spominih 1976 zapisal nekaj krutih resnic o zgodovini Kominterne in njenih dejanjih. Nepojmljivo mi je bilo ravnanje sovjetskih emisarjev, ko so pošiljali svoje ljudi v Španijo! Tako so Dragotinu Gustinčiču pred odhodom iz Moskve v Španijo izrecno naročili, da nikoli ne sme prositi za pomoč kakšno sovjetsko ustanovo v tujini, sploh pa ne sme povedati, da ga je poslala Kominterni!

Gre predvsem za zgrešen cilj internacionalne pomoči Špancem v letih 1936–1939, ko je hotel Stalin s pomočjo Kominterne in ostalih sovjetskih obveščevalnih služb realizirati poligon za širitev »svetovne revolucije«, pa so tisoči domoljubov in prostovoljcev neustrašeno pohiteli na »pomoč španskemu ljudstvu«. Tako sem v knjigi *Slovenska vojaška inteligenca*, Ljubljana, 2006, prikazal skupni primorsko-slovenski seznam španskih prostovoljcev (532), med katerimi so mnogi darovali svoja Ťivljenja, preostali pa so morali na poti v domovino skozi francoska in nacistična taborišča, potem pa so se podali v nov boj – proti istemu sovraŤniku, nacistom in fašistom.

Vendar pa mnogi med njimi niso vedeli za Stalinove sporazume z nacistično Nemčijo, Ťele 22. junija, ko je Nemčija napadla ZSSR, se je razvnel pravi odpor proti staremu sovraŤniku. Tudi v Sloveniji je znana zmeda okrog 27. aprila 1941, ko je bila ustanovljena Protiimperialistična fronta, Ťele 22. junija 1941 pa so ustanovili GŠ partizanskih sil, seveda pod novo oznako – OF!

VOJAŠKA OBVEŠČEVALNA SLUŽBA

Vojaška obveščevalna služba je spadala direktno pod Obveščevalno upravo Generalštaba Rdeče armade, ki je zbirala strateško-operativne podatke o sovražniku zaradi načrtovanja vojaških ofenzivnih in defenzivnih operacij. Organizacijsko je delovala prek stacionarnih obveščevalnih centrov v sovražnikovem zaledju. Pri nas je bil najbolj znan center v Zagrebu, ki ga je vodil Ivan Antonov - Srebrnjak, njegova slovenska soproga Francka Klinc pa je bila šele 1948 obsojena kot agentka Gestapa. Centri so se oslanjali množico spečih obveščevalcev, ki so bili razporejeni na operativno-strateških smereh, tudi posebnih obveščevalno-izvidniških skupin, ki so bile kasneje infiltrirane v določene regije in smeri. No, veliko agentov pa so sovjetski obveščevalci pridobili iz poprejšnjega nemško-sovjetskega vojaškega sodelovanja!

Na svojem spletišču VOJAŠTVO sem iz knjige *Jugoslovani v oktobru* (Ljubljana, 1965) objavil seznam 155 Slovencev, ki so sodelovali v »oktobrski revoluciji« 1917. Navajam tistih 53, ki so bili člani KP (boljševikov), pripadniki Rdeče armade (RA) ali Čeke in so se vrnil v Slovenijo. To so bili:

1. BARBIŠ Anton, član KP (b) v Taškentu, pripadnik Rdeče armade (RA)
2. BATAGELJ Franc, Šturje pri Ajdovščini, pripadnik RA
3. BATIČ Vladimir, 1897, Cesta pri Vipavi, pripadnik Čeke
4. CIPRIJAN Alojz, član KP v Tomsku, pripadnik RA
5. CIRMAN dr. Ciril (ANTONOVIĆ Kiril, MILKOVIĆ), 1892, Ljubljana, zdravnik, pripadnik Čeke - obveščevalec
6. ČERNE Josip, Jesenice, član KP (boljševikov) in pripadnik RA
7. ČESEN Alojz, 1890, pripadnik RA - obveščevalec
8. DEMARIN Josip, Trst, predavatelj v častniški šoli v Moskvi
9. FON Franc, 1894, Bovec, član jugoslovanske sekcije KP (b), pripadnik RA
10. GABRIJEL Franc, Slovenski Javornik, pripadnik Čeke
11. GODINA Drago - Brežan, 1876–1965, Trst, 1918 ustanovil sekcijo KPJ v SZ, član KP(b)
12. GOLIA Pavel (SLOBODNIK Anton), 1887–1959, član jugoslovanske sekcije KP(b) v Moskvi, uslužbenec pri ljudskem komisariatu za narodnostne manjšine
13. GUŠTIN Rudolf, 1896, Repentabor pri Trstu, pripadnik RA in Čeke
14. HRIBAR Jože, Zagorje, član KP (b), pripadnik RA in Čeke
15. JENKO Peter, Kočevje, pripadnik RA in član KP(b)
16. JERAS Srečko, 1892, Ljubljane, med prvimi Slovenci postal član KP(b) in pripadnik RA, načelnik štaba fronte in namestnik predsednika Sovjeta narodnega gospodarstva Kirgiške republike, ob 50. obletnici Oktobra odlikovan s sovjetskim redom rdeče zastave
17. KALIN Ljudomil, Trst, član KP(b) in pripadnik RA, sekretar jugoslovanske sekcije KP(b) v Turkestanu
18. KISOVEC, Ljubljana, pripadnik RA, 1920 delegat na sestanku KPJ v Rusiji
19. KLEMENČIČ Lovro, Ljubljana, pripadnik RA in član KP (b), po vrnitvi član CK KPJ in poslanec ustavodajne skupščine 1920–1921
20. KLINC Slavko, Ljubljana, pripadnik RA, 1920 udeleženec kongresa komunistične mladinske internacionale v Moskvi
21. KLUN Ivan (GAVS Adam, Nemeč), 1887, Bušeča vas pri Cerkljah ob Krki, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi
22. KODRIČ Jože, 1895, Branik, pripadnik RA in Čeke
23. KORŠIČ Anton, Vipava, pripadnik RA in predsednik jugoslovanske sekcije KP v Taškentu

24. KOŠIR Janez, 1889–1967, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), član vodstva KP Turkestan, oktobra 1920 delegat KPJ v SZ, decembra 1920 poslan na politično delo v Jugoslavijo
25. KROMAR A., član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
26. KURALT, član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
27. KUSOLD Alojz - Vasilij, 1890, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi, odlikovan s sovjetskim redom rdeče zastave
28. MARUŠIČ Andrej, 1892, Opatje selo pri Novi Gorici, član KP (b) in pripadnik RA
29. MAVER Ivan, 1893, Trst, pripadnik RA in član KP(b)
30. MAVRIČ Ivan, 1889, Ljubljana, pripadnik RA in podpredsednik delavskega sovjeta
31. MOŢINA Ivan, 1896, Log pod Mangartom, pripadnik 3. internacionalnega polka v Turkestanu in Čeke
32. NOVAK Franjo, 1892, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b), končal politično šolo v Moskvi, zvezni poslanec 1953–1957
33. OPAŠIČ Franc, Istra, član KP(b) in pripadnik RA
34. PANZI Rudolf, 1891, Muta ob Dravi, pripadnik 3. internacionalnega polka in član KP(b)
35. PLOS Viktor (tudi Franc), Jermendol, član KPJ v Taškentu in pripadnik RA
36. PREZELJ Joško, kapetan in adjutant polka Matije Gubca v Tomsku, pripadnik RA in predavatelj v vojaški akademiji v Moskvi 1920–1921
37. SAMEC Hermin, Trst, pripadnik RA in član KP(b)
38. SEŠEK Franc, član KP(b) v Taškentu in pripadnik RA
39. SFILIGOJ Anton, Batuje, pripadnik RA in član KP(b)
40. SIMČIČ Andrej, Škofja Loka, pripadnik RA in član KP(b), novembra 1920 obiskoval partijsko šolo v Moskvi
- 41. SREBRNIČ Jože, 1884–1944, Solkan, vodilni član jugoslovanske sekcije KP(b) in pripadnik RA, domov se je vrnil 1919, postal član KPI, pripadnik NOV, NH**
42. ŠETINA Anton, 1891, Knežak pri Postojni, pripadnik RA in Čeke
43. ŠMALC Leopold, 1895, Ljubljana, pripadnik RA in član KP(b)
44. UČAKAR Matevž, 1887, Trbovlje, rudar, pripadnik RA in Čeke, član KP(b), 1921 končal politično šolo v Moskvi
45. ULČAR Lojze, pripadnik RA in član KP(b), končal partijsko šolo v Moskvi
46. URBANČIČ Jože, član KP(b) in pripadnik RA
47. URLEP Ivan, 1894, Poljčane, pripadnik RA in kandidat za člana KP(b), končal partijsko šolo v Moskvi
48. UZAR Peter, 1894, Trt ič, član KP(b) in pripadnik RA
49. VELNAR Jože, 1891, Ljutomer, poveljnik 27. polka RA in član KP(b), predsednik SO Murska Sobota do 1956, pozneje živel v Kopru, kjer je imel zasebno tiskarno, prijateljaval s Kardeljem
50. VUK Ivan, 1882–1939, Tenik pri Sv. Juriju ob Ščavnici, član KP(b) od maja 1918 (med prvimi Slovenci) in pripadnik RA
51. ZAJC Ivan, 1886, Velika Obrežja pri Dobovi, pripadnik RA in član KP(b), 1921 pa je končal poveljniški tečaj v RA
52. ZUPANČIČ Jože, 1894, Ljubljana, častnik v štabu 4. RA, 1919 izvedel prestop dveh bataljonov polka Matije Gubca na stran Rdeče armade, član KP(b), končal politično šolo v Moskvi
53. ZUPANEK Anton, Nova Cerkev pri Celju, član KPJ v Taškentu in pripadnik RA.

Na podlagi njihovih živeljepisov, predvsem pa dejstva, da so bili člani KP(b), pripadniki Rdeče armade ali Čeke, je zelo verjetno, da so organi sovjetskih tajnih služb

predvideli možnosti njihovega obveščevalnega delovanja v prihodnosti. Seznam je seveda predstavljen samo kot možnost, ki se je pač ponudila, to pa ne pomeni, da je bila v praksi tudi realizirana.

Na osnovi odkritih obveščevalcev sovjetskih tajnih služb je zato zelo mogoče, da so opravili izbor in regrutiranje tajnih sodelavcev – agentov v tujini, ki so jim zaupali posebne ali pa tudi okvirne naloge. No, večina je verjetno dobila status t. i. »specih agentov«, ki so morali dolga leta mirovati, na koncu pa so bili aktivirani za kakšne vojaške akcije ali druge specialne operacije. To vemo tudi iz spremljanja delovanja članov sovjetskih vojaških misij med NOB in raznimi obiski sovjetskih obveščevalcev (polkovnik Bogomoljev, Primorska, okrog 1975).

Na podlagi takega seznama ali tudi skopega podatka smo se lotevali rekonstrukcij določenega primera (osebe), seveda pa smo ob tem temeljito raziskali dostopne podatke. Rezultati so bili skoraj vedno vzpodbudni.

Vsi agenti Kominterne so bili prepričani boljševiki, pripravljeni za ideje internacionalizma trtvovati tudi svoja življenja. Znan je primer agenta Kominterne in Nkvd likvidatorja Mustafa Golubovića - Starega, ki gestapovcem leta 1941 v Beogradu kljub nečloveškemu mučenju (polomili so mu vse kosti) ni izdal niti svojega imena.

Ni znan noben primer, da bi kdo javno priznal: »Jaz sem agent Kominterne!« Dvomim tudi, da bodo raziskovalci v arhivih Kominterne sploh našli kakšne sezname tajnih sodelavcev, agentov in rezidentov, kajti taki sezname se nikoli ne arhivirajo.

V nadaljevanju bom podrobno razčlenil tudi življenje in delovanje Jožeta Srebrniča, da bi lahko odkril konkretne elemente za »obveščevalni« pristop ...

France Klopčič, sicer pisec tega omenjenega članka v PSBL, je v *Časopisu za slovensko krajevno zgodovino* (Ljubljana, 1967, str. 65–69) objavil članek z naslovom *Slovenci v oktobrski revoluciji*, iz katerega povzeman nekaj bistvenih podatkov o dejavnosti Jožeta Srebrniča v Moskvi:

- Dne 14. marca 1918 je bila v Moskvi konferenca vojnih ujetnikov – internacionalistov, od 14. do 18. aprila 1918 pa je bil kongres vojnih ujetnikov Rusije, na katerem je sodelovalo nekaj sto delegatov, ki so zastopali 520.426 ujetnikov, ki so bili naklonjeni novi sovjetski oblasti. Od Slovencev je sodeloval Drago Godina iz Trsta.
- Na kongresu so se uveljavile ideje internacionalizma, sprejeti pa sta bili dve glavni nalogi: (1) podpreti proletarsko revolucijo in se aktivno bojevati za sovjetsko oblast; (2) pripravljati vojne ujetnike za dejavnosti v domovini, da bodo avantgarda socialistične revolucije na zahodu.
- Jugoslovanske vojne ujetnike je zastopalo več delegatov, med njimi Jože Srebrnič, ki je bil izvoljen v CK Revolucionarne internacionalne socialistične organizacije inozemskih delavcev in kmetov.
- Aprila 1918 je bila v Moskvi ustanovljena Jugoslovanska skupina mednarodne socialne demokracije, ki je začela izdajati glasilo »Revolucija«. 16. maja 1918 pa se je iz te skupine izoblikovala **Jugoslovanska komunistična emigrantska partija** kot članica Federacije inozemskih komunističnih skupin pri Centralnem komiteju Komunistične partije (boljševikov) Rusije (skrajšano KP(b)R).
- Dne 16. junija 1918 je **Jugoslovanska skupina Komunistične partije Rusije** objavila statut, ki so ga lastnoročno podpisali ustanovitelji skupine, 40 po številu, med njimi Slovenci: Jože Srebrnič, Drago Godina, Milena Godina, Milan Gorup, Jože Velnar, Ivan Vuk, Srečko in Stanko Lapajne, Pavel Gliha, Ciril Cirman. Srečko Jeras, Lovro Klemenčič, Milan Maver, Ernest Pertot, Filip Kumbatovič, Aleksander Skaza in drugi.
- Ko je bilo konec prve svetovne vojne, so se 5. novembra 1918 v Moskvi zbrali slovenski, srbski in hrvaški komunisti ter odločili naslednje: (1) ustanoviti komunistično partijo (boljševikov) Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki naj nadomesti socialnodemokratske

stranke v domovini in (2) večje število članov takoj poslati v domovino, da začne z delom nova komunistična stranka (KPJ je bila ustanovljena šele 1920 v Vukovarju).

Kot poveljniki Rdeče armade so se od Slovencev posebej odlikovali Srečko Jeras, Jože Velnar in Jože Horvat (slednji ni omenjen v mojem seznamu).

V obdobju 1918–1920 so v ZSSR izhajali naslednji »revolucionarni« časopisi: »Revolucija«, »Vsaminaja revolucija«, »Sovjetska revolucija«, »Komuna« in glasilo s trojnim imenom »Crveni barjak — Crvena zastava — Rdeči prapor«. Med uredniki in pisci člankov so bili od Slovencev najbolj agilni: Ivan Vuk, Drago Godina, Jože Srebrnič, Pavel Golia in drugi.

Iz navedenega sledi, da so imeli sovjetski obveščevalni organi dovolj oprijemljivih točk, da so lahko dobro preverili Srebrničevo lojalnost in zatem tudi pristopili k seriji razgovorov zaradi bodočega tajnega sodelovanja. Tako se namreč začne pot vsakega agenta, ki je angažiran za tajno delovanje na osnovi patriotizma.

Preden so naštetih pripadniki KP(b), RA in Čeke dobili potrdila in denar za potovanja v domovino, so šli vsi skozi razna prevrjanja, urade, razgovore ... Njihovo delovanje v domačem okolju lahko tako odkrijemo samo z rekonstrukcijo podobnih primerov!

4. Slovenska mreža agentov Kominterne in vodilna vloga Edvarda Kardelja

Slovenskemu bralcu je zelo težko predstaviti, kaj je bila Kominternina in kakšen je bil obseg njene agenturne mreže. O tem ni uporabne literature, učbeniki o bivših sovjetskih obveščevalno-varnostnih službah pa tudi niso dostopni. V Wikipediji je samo osnovna informacija o Kominterni, na koncu pa je navedeno, da so njeno agenturo v Sloveniji predstavljali Edvard, Kardelj, Ivan Maček, Franc Leskošek in Dragotin Gustinčič.

Seveda to ne bo drgalo. Če bi imel pri sebi še katerega od učbenikov iz Pančeva, potem bi bil lahko bolj konkreten, saj je vedenje o Kominterni zelo pomanjkljivo, včasih se celo reče, da gre za prikrite »strice iz ozadja«.

Ker sem v *Vojnozgodovinskem zborniku* (Logatec, št. 11 in 12/2003) objavil nekakšno skico za varnostno študijo pod naslovom *Brionski plenum in slovenski delež*, bom iz nje povzel nekaj preverljivih podatkov, da bi vsaj okvirno predstavil, kaj je Kominternina predstavljala in kako je delovala na Slovenskem.

Omenjena študija sicer obravnava predvsem četrti oz. brionski plenum Centralnega komiteja ZKJ, ki je bil 1. julija 1966 na Brionih, in predstavlja zgodovinski mejnik ne samo v razvoju jugoslovanskih varnostnih služb, temveč tudi političnih in družbeno-ekonomskih odnosov v bivši SFRJ. Namreč, na tem plenumu je bil politično likvidiran Aleksander Ranković, podpredsednik SFRJ, organizacijski sekretar CK ZKJ, odgovoren za drgavno varnost in notranje zadeve in eden najožjih Titovih sodelavcev pred 2. svetovno vojno, med njo in po njej.

Ozadje celotne brionske afere je še vedno zavito v tančico skrbno varovanih skrivnosti. Mnogi sodobniki in najbližji Titovi sodelavci so poskušali, vsak sicer iz svojega zornega kota, odgovoriti tudi na to vprašanje. Vendar ni enotnega odgovora! Odgovor je v arhivih sovjetskih (sedaj ruskih) in jugoslovanskih obveščevalnih in protiobveščevalnih služb in bo verjetno pod strogim embargom vsaj še nadaljnjih 50 do 70 let.

V varnostno-vojaških zapisih pod naslovom *Balkanski vojaški poligon* (Ljubljana, 1998) sem postavil dokaj smelo tezo, da je šlo za maščevalno in širokopotezno operacijo sovjetske obveščevalne službe glede na Titovo zmago v t. i. informbirojevski kampanji, za napad na Tita oz. za kompromitiranje njegovega najzvestejšega sodelavca - Aleksandra Rankovića, s

tem pa tudi za razbijanje varnostnega sistema kot prvega cilja v destabilizaciji SFRJ! Pa tudi za kaznovanje dveh vodilnih jugoslovanskih agentov Kominterne po Stalinovem ukazu!

Knjige in članki – pričevanja akterjev brionskega plenuma – so začeli izhajati šele po Rankovičevi smrti, leta 1983. Naj jih samo naštejemo: Selim Numić, Vojin Lukić, Dušan Rusić, Pero Simić, Jovan Koser, Anton Duhaček, Dobrica Ćosić, pa tudi spomini dr. Slavke Becele Ranković z naslovom *Život sa Lekom* in nazadnje še osebne Rankovičeve *Zabeleške*.

Očitno je, da se v Sloveniji nerado piše o Brionskem plenumu, pa tako Slovenija nekaj let zamuja. Nova revija je 1985 objavila zapis Milana Apiha pod naslovom *Leka*. Decembra 1986 je novinarka Mladine Zoja Skušek - Močnik objavila odmeven intervju z dr. Slavko Ranković z naslovom *Tega kratko malo ni bilo*, aprila 1987 pa še z Vojinom Lukićem z naslovom *Brionski plenum*. Leta 2002 je na mojo pobudo v slovenskem prevodu izšla knjiga spominov slovenske partizanke in Rankovičeve soproge dr. Slavke Becele Ranković z naslovom *Življenje z Leko* in podnaslovom *Resnica o Brionskem plenumu*, kar je bil moj uredniški dodatek, saj sem menil, da je z objavo poročila t. i. »vojno-tehnične komisije« odstranjena še zadnja tančica skrivnosti z Brionskega plenuma.

Ker pa v slovenski publicistiki dejansko ni nobene resnejše študije, sem se odločil, da za VZZ napišem skico za varnostno študijo o Brionskem plenumu, predvsem pa o slovenskem deležu. Iskal sem zlasti odgovore na bistvena vprašanja: kdo je predstavljal kominternovsko oz. sovjetsko obveščevalno agenturo v Jugoslaviji in kdo je bil idejni pobudnik in realizator Brionskega plenuma, pa tudi, kakšen je bil slovenski delež?

Te na samem plenumu je osrednjo oceno podal Tito, rekoč, da gre za »fraksijsko-»grupaški« boj, boj za oblast«, saj je dejansko šlo za to, da se odstrani Aleksander Ranković kot Titov naslednik. Namreč, kandidati so bili trije: Kardelj, Bakarić in Ranković, po drugi inačici pa triumvirat – Srb, Hrvat in Slovenec (Ranković, Gošnjak in Kardelj).

Iz opravljene rekonstrukcije priprav na Brionski plenum je potrjeno, da so le-te potekale premišljeno in v daljšem časovnem obdobju. Ker je naivno verjeti, da je mogoče podobne stvari izpeljati brez vnaprejšnjega načrta oz. natančnega scenarija, sem na podlagi dostopnega gradiva poskušal izdelati podrobnejšo rekonstrukcijo. Tako sem ugotovil, da je dejansko šlo za velikopotezno operativno kombinacijo sovjetske obveščevalne službe, naslednice Kominterne, kot povračilo za spodletelo sovjetsko akcijo Informbiroja proti Jugoslaviji v obdobju 1945–1948.

Da bi lahko dokaj objektivno pritrdili omenjeni tezi, moram najprej predstaviti »ostanke« kominternovske agenture v Jugoslaviji oz. prisotnost sovjetske obveščevalne agenture v najvišjih partijsko-političnih in vojaško-varnostnih strukturah. Navajam podrobnosti iz knjige Antuna Duhačka *Izpoved obveščevalca* (Beograd, 1992), podrobneje pa se bom zadržal na slovenskem deležu.

Glavni predstavnik Kominterne za balkanske KP je bil **Josip Kopinič**, ki je v obdobju 1941–1945 ilegalno deloval v Zagrebu, skupaj s svojo grško soprogo Stelo. Vzdrževal je direktno radijsko zvezo z Direktorjem (Stalinom), občasno je pošiljal tudi Titova poročila. O njem sem podrobneje pisal v svoji knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011).

Po nekaterih virih je **Josip Broz** v obdobju 1922–1924 končal obveščevalno akademijo Dzeržinski oz. Nkvd. Zato je bil do 1939, ko je postal generalni sekretar CK KPJ, dejansko vodja vohunskega centra Kominterne za balkanske države. Njegov namestnik je bil Ivo Lola Ribar, člani pa: Ivan Krajačić - Stevo, Ivan Antonov - Srebrnjak in Jakoš Delibor - Malčić, prej predavatelj na Kumze (Komunistična univerza za narodne manjšine) v Moskvi.

Ivan Krajačić - Stevo je 1935 v Moskvi končal kratek obveščevalni tečaj na Kumze. Zato je leta 1942, po aretaciji Srebrnjaka, nadaljeval njegovo delo kot vodja vojaške obveščevalne službe. Te prej pa je bil na predlog Josipa Broza in Josipa Kopiniča sprejet tudi v Nkvd, za likvidatorske naloge v partijskih vrstah. Svojih stikov z Moskvo dejansko ni nikoli prekinil, niti 1948, ko je prejel nalogo, da likvidira maršala Tita, kar mu je celo »priznal«.

Zato je postal Titov najzaupnejši sodelavec. Ker je bila Kominternina s svojimi strukturami najmočnejša prav na Hrvaškem, je Krajačić zelo skrbno varoval svoje kadre in jih nameščal na glavne funkcije v državi. Med njimi sta bila tudi brata Mišković, ki sta v brionski epizodi odigrala glavno vlogo: generalpolkovnik Ivan Mišković je postal načelnik varnostne službe JLA in hkrati tudi vodja t. i. »vojno-tehnične komisije«, njegov brat Milan Mišković, med vojno nekaj časa tudi domobran, pa je bil zvezni sekretar za notranje zadeve! Ostali njegovi tesni sodelavci so bili: Mihajlo Javorski (ambasador), general Maks Baće, Veljko Mićunović (šef beograjske Udbe, ambasador v Moskvi), Arso Milatović, Jovo Kapičić in Veljko Milatović, vse znani udbovci.

V Sloveniji je obveščevalno službo Kominterne vodila **Zdenka Armič Kidrič - Marjeta**, ki je skupaj s Krajačićem končala obveščevalno šolo v Moskvi. Njena namestnika sta bila **Edo Brajnik** in **Jože Brilej**, ki je med NOB neposredno vodil slovensko inačico Nkvd (likvidatorsko) – Vos. Slovenska sekcija Kominterne (KPS) je bila zelo kvalitetna, saj je dejansko predstavljala, kot je govoril Krajačić, »rezervo Kominterne, če Hrvaška pade«. Zdenka Kidrič je imela na zvezi šte preizkušene sovjetske obveščevalce Kominterne: **Borisa Kidriča** (moža), **Ivana Mačka**, **dr. Aleša Beblerja**, do 1934 pa tudi **Lovra Kuharja – Prethovega Voranca**. **Edvard Kardelj** je kot agent Kominterne deloval samostojno (proti KPI). Kdo je držal na zvezi »špance« – **Dragotina Gustinčiča** (Danilo Golubjov) in generale **Franca Rozmana - Staneta**, **Dušana Kvedra - Tomaža**, **Josipa Berkopca**, polkovnika **Staneta Semiča - Dakija** in druge, ni povsem znano.

Tudi Kidričeva, ki je bila po osvoboditvi glavni kadrovik v CK KPJ, je dobro poskrbela za svoje kadre. Tako je bil Edo Brajnik pred Brionskim plenumom vodja zvezne Sdv in prvi, ki je maršala Tita opozoril na (skonstruirano) afero prisluškovanja. Mnogi so postali ambasadorji in visoki državni funkcionarji. Številni partizanski obveščevalci pa so tudi kasneje nadaljevali delo v novi obveščevalni službi (kot rezidenti in obveščevalci). To so bili: **Bučar Miloš**, **Dostal Zdenko**, **Flis Drago**, **Frank Božo**, **Golob Nace (Ignac)**, **Gorjan Bogo** (Trst), **Franc Hočvar**, **Janhuba Rudi**, **Kadunc Maks**, **Kosin Marko**, **Kolman Stane**, **Kos Franc** (Washington, London), **Kostajnshek Davor**, **Kunc Drago** (New Delhi), **Kveder Dušan**, **Lah Tone**, **Mihalič Vlado**, **Močilnik Ratko**, **Pavlič Stane**, **Pirjevec Franc**, **Roljer Drago**, **Rožman Drago**, **Smole Janko**, **Svete Zdenko**, **Trošt Rade** (Kairo), **Venišnik Milan**, **Vilfan Joža**, **Vinter Branko**, **Vratuša Anton**, **Vodušek Tika**, **Zore Slavko** in **Zupan Milan**.

Antun Duhaček je v omenjeni knjigi (stran 246–247) o slovenskih kadrih napisal (v prevodu) tudi naslednje: »Nisem mnogo govoril o zelo sposobni obveščevalki Zdenki Kidrič, agentki Kominterne od 1935. V Beogradu je postala kadrovik CK KPJ. Z Edom Brajnikom je koordinirala vse obveščevalne akcije. Pod njenim obveščevalnim vodstvom so bili, poleg Eda Brajnika, še general **Rade Pehaček**, namestnik načelnika vojnoobveščevalne službe, **dr. Aleš Bebler**, predvojni član ObC na Dunaju, **Jože Brilej**, ambasador, prej načelnik uprave v Udbi Slovenije. Glavni konsultant je bil **Sergej Kraigher**, ki je imel vidno vlogo pri organizaciji 4. plenuma. Zelo koristno bi bilo analizirati večji del slovenskih kadrov, ki so delali v najvišjih zveznih ustanovah, in bi tako videli, da so bili mnogi med njimi, tako ali drugače, obveščevalno vezani na Zdenko Kidrič. Ve se tudi, da je prvo organizacijsko shemo obveščevalne službe v zunanjem ministrstvu sestavil prav Edvard Kardelj«.

Javno sem omenil, da je varnostna služba JLA ločeno vodila akcijo lociranja sovjetske vojaške obveščevalne službe v Sloveniji, zlasti pa smo iskali agenturo, ki so jo formirali člani sovjetske vojaške misije pri GŠ Slovenije, pozneje pa številni inštruktorji Nkvd in drugi. Odkrili smo njihovo bazo v Trstu v okviru Vidalijeve informbirojevske frakcije. Čeprav smo imeli rekonstrukcije delovanja različnih obveščevalnih služb (nemške, italijanske, angleške, francoske in drugih), pa od Sdv nikoli nismo mogli dobiti rekonstrukcije delovanja sovjetske obveščevalne službe na ozemlju Slovenije. Očitno je bilo, da nekaj prikrivajo.

O slovenskih generalih in častnikih, ki so se šolali v ZSSR, ne morem govoriti, saj sem bil zadovoljen za njihovo »operativno« pokrivanje. Celotno 70 % jih je izstopilo iz ZKJ.

Šef Kominterne za južnoslovenske KP je bil **Mustafa Golubić - Stari**, ki pa je bil maja 1941 po izdaji v Beogradu aretiran, Gestapo pa ga je nato likvidiral. Njegovo delo je zelo verjetno nadaljeval **Ivo Lola Ribar**. Javnosti pa je manj znano, da je bil šef sovjetske obveščevalne službe v Srbiji **Dragiša Vasić**, pisatelj in akademik, član četniškega štaba generala Draža Mihajlovića. Ker Vasić ni bil komunist, ni bil povezan z ostalo agenturo Kominterne. Po nalogu sovjetske OS se je takoj po aprilskem porazu VKJ priključil četniškemu odporniškem gibanju pod vodstvom polkovnika – generala Draža Mihajlovića, ki pa je bil tudi sam sovjetski agent še iz časov, ko je bil vojaški ataše v Bolgariji. Seveda je Draža Mihajlović vedel, kdo je Vasić, in da ima sovjetsko radijsko postajo ter obveščevalno šifro. Zato se ne smemo čuditi, da je Stalin tako dolgo podpiral četniško gibanje, oziroma da je tudi Tito skušal vzpostaviti stike in sodelovanje z Dražo Mihajlovićem. Seveda je manj znano tudi to, da je Vasić sodeloval pri pogovorih Tito–Mihajlović, saj se Miloš Minić, ki je takrat spremljal Tita, spominja, da ga je Vasić naslavljajal s »tovariš Valter«! Tudi Ranković se je v štabu Draža Mihajlovića srečal z Vasićem, ki je Titu poslal sporočilo, da bo ostal pri Draži Mihajloviću, dokler bodo možnosti za sodelovanje! Ni znano, ali je Vasić pustil za seboj kakšno obveščevalno mrežo. Pred osvoboditvijo so ga skupaj s četniki Pavla Đurišića ujeli okrog Banjaluke in tudi likvidirali, ne vedoč, da je šlo za sovjetskega obveščevalca. Domneva se tudi, da je dejansko šlo za načrtovano likvidacijo kompromitiranega in iztrošenega (sovjetskega) obveščevalca!

Poseben sovjetski agenturni ešalon so predstavljali španski borci, ki ga je dejansko vodil general Koča Popović, sicer topniški poročnik španske republikanske armade. Zato je tudi razumljivo, da je po politični likvidaciji Rankovića prav Koča Popović zasedel podpredsedniški položaj SFRJ. Ostalih španskih borcev ne bom navajal, saj so bili mnogi med njimi kasneje razglašeni za nemške agente in tudi ubiti. Nekateri so bili tudi politično likvidirani (general Ivan Gošnjak), če so se preveč zavzemali za Rankovića ...

V že omenjeni knjigi *Zarote in atentati na Tita* sem na str. 190 napisal tudi naslednje: »Mitrohinov arhiv nam odkriva, seveda v kolikor so vsi dokumenti avtentični, tudi druge zanimive podrobnosti iz naših logov. Tako naj bi bili agenti Nkvd oziroma Kgb: **Josip Broz Tito - »Orel«** (od 1937, po 1948 pa mu je Stalin dal psevdonim »Mrhovinar«), **Josip Kopinič - »Zrak«** (»Vazduh«), **Aleksander Ranković - »Marko«** (na zvezi ga je od 1941 držal rezident Nkvd v Beogradu Savelij Vladimirović Burtakov - »List«), **Andrija Hebrang in Sreten Tujović«**. Iz Mitrohinovega arhiva smo izvedeli tudi za naslednjo podrobnost: že omenjenega Burtakova - »Lista« je konec 1945 zamenjal **Arsenij Vasiljević Tiškov - Timofejev**, kot glavni svetovalec Ozne in glavni sovjetski rezident Kgb, s podružnicami v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani in Skopju.

Kominternovska oz. sovjetska obveščevalna agentura, ki sem jo skušal prikazati vsaj v grobih obrisih, je dejansko delovala vse do Informbiroja, nato se je deaktivirala vse do leta 1956, ko je Hruščov obiskal Beograd. Takrat se je začela ponovna aktivizacija, seveda pod drugim okriljem, vendar še vedno pod patronatom starih in preverjenih kadrov. Dejansko so obstajale tri konkurenčne obveščevalno-varnostne strukture, in to: Ozna – Udba oz. Služba državne varnosti, Kos oz. Varnostna služba JLA in Jugoslovanska obveščevalna služba (JOS) oz. Služba za dokumentacijo in raziskovanje v sklopu državnega (Zveznega) sekretariata za zunanje zadeve (interno: Koordinacijski oddelek« ali samo »Četrto nadstropje«).

Seveda so bile za medsebojne frakcijske in drugačne obračune dobrodošle informacije o lastnih kadrih. Tako je angleški agent »Mery« že 1962 Kardelju in Bakariću poročal o slovenskem in hrvaškem separatizmu, o njihovih zvezah z emigracijo in podobno. To je seveda prišlo na ušesa ogođenim republiškim voditeljem. Kardelju je takrat grozila celo politična likvidacija. Tako se je dejansko že dolgo trajen boj za prevlado nad obveščevalnimi

službami med Rankovićem, Kardeljem in Bakarićem prevesil v zaključno fazo. Večina raziskovalcev meni, da se je ta pripravljalna faza Brionskega plenuma dejansko začela 1962, ko se je pravzaprav začelo razbijanje jugoslovanskega varnostnega sistema. Akcijo so spretno vodili preizkušeni agenti Kominterne.

Zanimivo je tudi, vsaj na kratko, pregledati poročila tujih obveščevalnih služb, ki so napovedovala medsebojna trenja v vrhu in način realizacije. Zahodne obveščevalne službe so že 1962, takoj po sestanku slovenske delegacije s Titom, vedele za zanimive podrobnosti s tega vročega sestanka, ko je bilo od Tita zahtevano, da »prenehajo preganjati Kardelja«, v nasprotnem primeru pa bo Slovenija zahtevala večjo samostojnost v partijskem in državnem smislu! In še zanimiva podrobnost: Ivan Maček naj bi tedaj direktno obtožil prav Rankovića, da vodi protislovensko politiko! Iz Romunije in ČSSR so že v začetku 1964 napovedovali, da bo Tito »ločil« Rankovića in Udbo, toda ko je izvedel, da mu »prisluškujejo iz Rankovićeve vile, je to izbilo sodu dno!« Zanimivo je tudi, da naj bi določene informacije tujih obveščevalnih služb o napovedih Rankovićeve odstranitve, pojavih nacionalizma po republikah, antisovjetizma in prozahodne usmerjenosti, povezav z ekstremno in politično emigracijo, pa tudi o prvih poskusih razbijanja SFRJ zadrževal ali filtriral za Rankovića prav načelnik zvezne Sdv – Edo Brajnik. Te pred Brionskim plenumom pa so prihajale tudi informacije o t. i. »dnevu X« oziroma obdobju razpada Jugoslavije po Titovi smrti (italijanska vlada je razpravljala o konkretnih ukrepih, pa tudi o povratku ezulskih optantov v Istro).

Kot piše Duhaček, je po sestanku CK ZKJ meseca marca 1962, ko so razpravljali o kadrovske zadevah (na zahtevo slovenskih predstavnikov je bil Edvard Kardelj popolnoma rehabilitiran), se je dejansko začel troboj Ranković–Kardelj–Bakarić, s tem pa tudi proces destabilizacije in rušenja Jugoslavije, saj se je združila stara in preizkušena kominternovska trojka (Kardelj–Krajačić–Bakarić), ki je nekoč že delovala proti Titu na zahtevo sovjetske obveščevalne službe. Ali se zgodovina ne ponavlja? Očitno.

Iz publicističnih virov, tudi novinarskih, sem s posebnim zanimanjem spremljal dokaj žalostno usodo dveh starih slovenskih komunistov, pisatelja Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca in publicista Dragotina Gustinčiča, oba agenta Kominterne.

O stikih Voranca s polkovnikom Vladimirjem Vauhnikom v Ljubljani sredi 1942 sem pisal tudi v knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011). Vorančev povojni zaton, zlasti nesoglasja z vodstvom KPS, sem seveda spremljal, nisem pa se mogel povsem prepričati, kakšna je bila v tem sporu Kardeljeva vloga.

O Dragotinu Gustinčiču, publicistu, teoretiku, predavatelju na univerzi Kumze v Moskvi, španskem prostovoljcu pa tudi agentu Kominterne, sem najprej izvedel nekaj podatkov od reškega publicista in prijatelja Vjenceslava Cenčiča, potem pa tudi iz spominov Ane Lokar (Ljubljana, 2004), Gustinčičeve soproge in strojepiske v Kominterni. Pozornost javnosti je vzbudila njena domneva, da je Kardelj v svoji knjigi o slovenskem nacionalnem vprašanju izkoristil Gustinčičeve zapiske, ki jih je ta shranil v pisarni balkanske sekcije v Kominterni. Ko se je Gustinčič po osvoboditvi znašel v Ljubljani in postal prvi dekan ekonomske fakultete, se je kmalu sprl z vodstvom KPS, zato je bil zaradi pisma Kardelju na političnem procesu obsojen na dve leti zapora na Golem otoku. Po prestani kazni se je umaknil iz javnega življenja, 1972 pa je bil sodno rehabilitiran. Jurij Gustinčič, njegov sin in starosta našega novinarstva, se o tem sporu ni hotel izreči! Dragotin Gustinčič in Jože Srebrnič pa sta se tako in tako poznala iz Trsta in tudi Moskve!

Usodi obeh vidnih predvojnih slovenskih komunistov, Lovra Kuharja in Dragotina Gustinčiča, tudi agentov Kominterne, sem primerjal z usodo Jožeta Srebrniča, soustanovitelja KPI, saj se je tudi on močno sprl z vodstvom KP Slovenije, po vsej verjetnosti pa tudi s Kardeljem, ki je v imenu Kominterne nadzoroval delovanje KPI.

Normalno je, da vrhunski agenti Kominterne niso pisali svojih spominov, zato lahko njihovo delovanje razkrijemo samo na podlagi t. i. rekonstrukcij. To velja tudi za Edvarda

Kardelja. Poleg tega, da je bil član Vrhovnega štaba in Titov sodelavec, je po navodilih Kominterne opravljal še posebne naloge v Sloveniji in v KP Italija.

O vlogi Edvarda Kardelja je dokaj transparentno pisal akademik dr. Jože Pirjevec v svoji knjigi *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011). Tako navaja, da je imel Kardelj kot agent Kominterne svojo radijsko postajo, kar je pomenilo, da je samostojno v deloval in da je utajal veliko zaupanje Stalina. Sam je menil, da je Titov namestnik, zato je imel kar nekaj resnih konfliktov v boju za nasledstvo. Bil je zelo vztrajen, trmast in tudi maščevalen. Kdor se mu je enkrat zameril, je bil dejansko odpisan. Imel je seveda številne zasluge, pa tudi napake. 1962 je celo »pobegnil« v London, a je kasneje slovensko vodstvo zahtevalo od Tita, da se pomirita. Njegovo življenjsko vodilo še iz Moskve je bilo:

»Bolje se je upogniti kot pa zlomiti!«

Nedvomno je bil Edvard Kardelj pobudnik Vos-a (varnostno-obveščevalne službe), ki je bila ustanovljena 15. avgusta 1941 in podrejena CK KPS. Osnovna naloga je bila zbiranje podatkov o okupatorju in boj proti notranjemu sovražniku. Vos je vodil kolegij v sestavi: Zdenka Kidrič - Marjeta, vodenje in obveščevalno področje, Franc Ravbar - Vitez, varnostno področje in dr. Vito Kraigher - Marjan, specialne naloge (od 1942). Seveda so najbolj odmevale likvidacije domačih »izdajalcev«, ki so jih opravljali posamezni vosovci ali izbrane skupine.

Po letu 1942 se je organizacija Vos razširila na celotno okupirano ozemlje Slovenije. Vos je bil ukinjen 19. februarja 1944, ko je Odsek za notranje zadeve pri SNOS prevzel varnostno-obveščevalne naloge, konkretno enote Vojske državne varnosti (4 brigade VDV, od 15. avgusta 1944 Knoj (Korpus narodne odbrane Jugoslavije, od 1. decembra 1944 tudi 1. (slovenska) divizija Knoj-a.

Zgornje navedbe konkretno potrjuje Mačkov namestnik in informbirojevec (emigrant in povratnik) Albert Svetina - Erno v svoji knjigi *Od osvobodilnega boja do banditizma* (Ljubljana, 2004), zato si velja prebrati zanimive zapise na straneh: 65, 122, 130 in 135. Tako na str. 130 navaja: »Maček je zločine izvajal pod okriljem CK. Partija je vedela za teror in likvidacije. Ozna je bila izvršilni organ. In kakor je za poveljne množične poboje odgovoren Maček, je odgovoren tudi CK«. Svetina tudi poudarja, da so se vse likvidacije in množični poboji izvajali po sovjetskih izkušnjah in usmeritvah, ki so jih dajali sovjetski inštruktorji – člani sovjetskih vojaških misij in posebni svetovalci iz Nkvd. Na str. 135 navaja: »Sovjeti so v partijski šoli, ki je bila pod okriljem obveščevalne šole (Dzeržinski), pridobili partijske kadre za obveščevalno delo ... Nihče, ki je odhajal iz šole, ni deloval samo politično, ampak je bil Moskvi zaprisežen obveščevalec.« Tudi sam je prešel to pot in je zato v tej knjigi lahko opisal tudi nekaj pregrešnih osebnih odnosov (Leskošek–Maček), pa tudi grdih spolnih navad (Zdenke Kidrič, Lidije Šentjurg, Mice Šlander, Mačkove ljubice in podobno).

Javnosti je bolj ali manj znano, da posamezni raziskovalci, zgodovinarji in tudi uradne inštitucije zbirajo podatke in raziskujejo t. i. primere »revolucionarnega nasilja« na Primorskem v obdobju 1942–1947. Gre predvsem za primere tigrovcev, ki so bili kvalificirani tudi kot angleški vohuni. Mag. Renato Podbršič v svoji knjigi *Revolucionarno nasilje na Primorskem 1941–1945* (Ljubljana, 2010) navaja pričevanja pokojnega Zdenka Zavadlava, spreobrnjenega oznovca, tudi mojega znanca, da so vosovci – oznovci s sedežem v Renčah sestavljali sezname nasprotnikov OF in jih po zaslišanjih navadno ubijali kar v bližnji okolici.

Po preoblikovanju VOS v Ozno za območje IX. korpusa so se ti sezname samo še dopolnjevali: lov na politične nasprotnike, tudi tiste sredinske, je bil odprt, kar nam razkriva dr. Miroslava Cenčič v knjigi *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne* (Ljubljana, 2011). Med drugim navaja nekaj konkretnih in raziskanih primerov likvidacij (do 1947) znanih osebnost, in sicer:

- Bric Ivo, tajnik SLS na Goriškem, 1943 ustreljen;

- dr. Ivan Martelanc, pristaš slovenskega DB, jeseni 1945 ugrabljen v Trstu z ženo in odpeljan v Ljubljano, izginil;
- Šif Josip, krščanski socialist, aprila 1944 ustreljen v Renčah;
- Šmajt Albin, politik, deloval tudi obveščevalno, februarja ugrabljen v Trstu in pripeljan v Ljubljano, usmrčen;
- Taussic Marcello iz Trsta, bataljonski komisar, 1944 ustreljen v IX. korpusu;
- Terčelj Filip, duhovnik, januarja 1946 pri Davči ustreljen;
- Uršič Andrej, politik, avgusta 1947 na Robiču ugrabljen in izginil;
- Vuk Stanko, krščanski socialist, marca 1944 v Trstu umorjen skupaj s soprogo, sestro in dr. Dragom Zajcem.

O sestavi in delovanju slovenske Ozne, Vdv in Knoja se je najbolje poučiti iz knjige *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo* (Ljubljana, 1999), avtorice dr. Ljube Dornik Šubej. Tako iz nje tudi izvemo, da je bil od 1. avgusta 1944 načelnik Ozne za območje IX. korpusa prekaljeni vosovec Miro Perc – Maks, ki je 1. aprila 1945 padel s svojimi sodelavci, Nemci pa so zaplenili tudi ves arhiv. Njegov namestnik in tudi naslednik, Jože Sluga - Lenart, je po Mačkovem nalogu maja 1945, tako trdi Niko Kavčič v svoji knjigi *Pot v osamosvojitve Slovenije* (Ljubljana, 2005, str. 143), »končal v popolni izolaciji«!

Približno ob istem času je načelnik Ozne za območje VII. korpusa postal Franc Popit - Jokl, ki pa je bil pred tem, junija 1944, poslan na Primorsko kot inštruktor SNOS! Pri tem je zanimivo, da se je Maček junija 1944 vrnil iz Drvarja (prenesel je Titova navodila o delovanju Ozne v naslednjem obdobju) in takoj določil Popita in Maletiča za svoja pomočnika, kmalu zatem pa je Popit postal načelnik Ozne za območje VII. korpusa.

Popita omenjam, ker je s Srebrničem sodeloval na zadnjem ljudskem zborovanju v Podradi in pozitivno poročal o priljubljenosti Jožeta Srebrniča.

V začetku delovanja Vos je odločitve o likvidacijah sprejemal kolegij, po formiranju Ozne, 13. maja 1944, pa so bile likvidacij tudi v pristojnosti pooblaščenec. Tako iz navedene knjige dr. Dornik Šubejeve (str. 150) tudi izvemo, da so v drugi polovici 1944 od 111 aretiranih likvidirali 55 oseb, med katerimi so bili s Primorske tudi naslednji:

- Anica Černe, Gorica,
- Angelo Barič, Ajdovščina,
- Anton Bratuš, Vrhopolje,
- Filip Čibej, Zapuče,
- Vinko Frelih, Škrlje,
- Alojz Habe, Predgritja,
- Ignac Homovec, Podkovec,
- Janko Justin, Bukov Vrh, po nalogu načelnika II. sekcije Ozne,
- Janko Košir, Retnje, Kriče,
- Slavno Lazar, Zavran, po nalogu načelnika Ozne 31. divizije,
- Alojz Lippi, Gorica,
- Marija Mozarit, Štjak pri Gorici,
- Ivan Novak, Idrija, po nalogu načelnika Ozne 31. divizije,
- Janez Osolnik, Podbreg, pri poskusu bega,
- Katarina Ogrizeg, Kobarid, samomor,
- Anton Pisk, Kanal,
- Justina Pelhan, Idrija,
- Franc Peterka, Savodenj,
- Ciril Skukin, Ajdovščina.

Po aretaciji je bil vsak zaslišan, nato pa so opravili »čiščenje« posamezne skupine. Zajeti sovražni vojaki in kvislingi, partizanski dezertjerji, vohuni in izdajalci so bili po nalogu načelnika Ozne likvidirani, ostali pa so bili odpeljani na vojaško sodišče. RL, eden od oznovcev s tega področja, pozneje polkovnik JLA, mi je še leta 1987 pripovedoval srhljive zgodbe o tem, kaj vse so mnogi počeli (»Kdor ni hotel priznati, sem ga za prvim grmom počil!«). Bil sem zgrožen, saj smo bili mi povsem drugače vzgojeni in usmerjeni.

Zabeleţeno je tudi, da je menda edini pooblaščenec Ozne za Juţno Primorsko (str. 165), ki je deloval v Pivki, opozarjal na pravilno ravnanje svojih podrejenih. Seveda, bile so tudi izjeme.

O stikih med Edvardom Kardeljem in Joţetom Srebrniĉem pa tudi o kakšnem osebnem ali idejnem sporu med njima, nisem zasledil nobenega podatka. Gotovo pa je, da je tudi Kardelj dobival poroĉila o stališĉih in delovanju Joţeta Srebrniĉa, ki ga je Primorska sprejela kot »svojega Joţeta«!

5. Geostrateški interesi sovjetske vojaško-obveščevalne sluţbe na Primorskem – »postojnska vrata«

Pri predmetu Strategija so nam v Šoli narodne obrambe v Beogradu (1980) tudi svetovali, da je pri sestavljanju vojnih naĉrtov treba upoštevati, poleg geografskih, tudi zgodovinske izkušnje. Kot naĉelnik operativno-uĉnega oddelka Poveljstva IX. armade sem nekaj ĉasa (1987–1988) sodeloval tudi pri sestavljanju in oblikovanju vojnih naĉrtov po inaĉici »zahod« (agresija Natovih sil iz Italije in Avstrije), kjer smo upoštevali tudi zgodovinske izkušnje okrog »postojnskih vrat«. Sodeloval sem tudi na dveh »poveljniških potovanjih«, kjer smo skupaj s predstavniki GŠ JLA preigravali in prouĉevali doloĉene inaĉice bojnega delovanja na operativni in strateški ravni. Bil sem tudi povabljen v Beograd k tedanjemu naĉelniku GŠ JLA, generalpolkovniku Stevanu Mirkoviĉu (prej poveljnik 14. divizije v Postojni, ĉastni mešĉan Seţane) glede organizacije obrambe na smeri Šentilj–Maribor–Zagreb. Vsak del vojnega naĉrta je imel tudi veĉ prilog, osebno pa sem sodeloval pri oblikovanju prilog o »plavih/modrih« (agresorju) ter pri varnostnih oz. protiobveščevalnih prilogah.

Nekaj podatkov o sovjetskih obveščevalnih sluţbah sem ĉrpal iz prilog GŠ JLA pa tudi iz uĉbenikov in operativne prakse. Velja pa tudi povedati, da smo od leta 1970 naprej intenzivno spremljali interese italijanske obveščevalne sluţbe v operativni akciji »Turist«. Namreĉ, pripadniki italijanske vojske, predvsem iz štabno-poveljniških struktur, so potovali po naših krajih in podrobno prouĉevali doloĉene operativne in taktiĉne smeri, geografske in druge objekte, pri ĉemer so le-te fotografirali (kljub znakom prepovedi), vĉasih pa so tudi obiskali kakšnega »starega znanca«.

V reviji *Slovenska vojska* je prof. zgodovine Karlo Nanut, podpolkovnik SV v pokoju, od decembra 2011 do marca 2012 objavil pet zanimivih ĉlankov, v katerih je opisal zanimiva vojaška dogajanja v predelih Primorske in Notranjske, ki vodijo skozi »postojnska vrata«. Obravnaval je predrimsko in rimsko obdobje, ko so se tlakovale »rimske ceste« za pohode proti Donavi. Opisuje posamezne znaĉilnosti Primorske, Notranjske in Istre, tudi kako in po katerih smereh so Turki vpadali v našo deţelo. V nadaljevanju je predstavil, kako so Napoleonove vojaške enote izvidovale in zasedale doloĉene objekte, kar je odloĉilno vplivalo na zmago v posameznih bojih in bitkah. Na koncu nam prikaţe, kako je slovenska TO izkoristila znaĉilnosti zemljišĉa pri izvajanju svojih akcij junija 1991. Zanimiva pa je opomba podpolkovnika Nanuta, da problematike »postojnskih vrat« v Slovenski vojski takrat niso poznali.

V učbenikih in načrtovanju vojnih in drugih opravil smo v JLA pogosto omenjali tudi interese sovjetske vojaško- obveščevalne službe na strateški smeri Dunaj–Ljubljana–Postojna–Trst (Milano), s tež iščem na problematiki »postojnskih vrat«.

Zdi se mi, da so tudi v sovjetskih vojaških akademijah preučevali zgodovinske izkušnje našega znanstvenika Tuga Herbersteina (1486–1566), omenjam ga tudi v svoji knjigi *Slovenska vojaška inteligenca* (Grosuplje, 2007), saj je v diplomatski misiji obiskal Rusijo in opisoval boje na slovenskem Krasu.

Ob koncu NOB je model naše vojaške obveščevalne službe postavil sovjetski polkovnik Melinkov, seveda kot kopijo sovjetskega, znatno vlogo pa je imel tudi polkovnik Fjodor Mahin, ki je bil pozneje povišan celo v generalpodpolkovnika JLA. O tem in o delovanju sovjetskih vojaških misij v NOV od leta 1944 naprej sem pisal tudi v knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* (Maribor, 2011).

Znano je, da je v GŠ NOV Slovenije že marca 1944 prišla sovjetska vojaška misija, ki jo je vodil podpolkovnik Nikolaj Patrahajevcev. Oktobra 1944 ga je zamenjal agilnejši podpolkovnik Boris Nikolajević Bogomoljev. Februarja 1945 je sovjetska vojaška misija štela že 16 izkušenih obveščevalcev.

O njihovem delovanju bo treba podrobnejše podatke poiskati v nekdanjih sovjetskih arhivih, podobno kot so mladi slovenski vojaški raziskovalci obdelali delovanje ameriške in britanske vojaške misije v Sloveniji do leta 1945 (dr. Blaž Torkar, major, predstavljen tudi na mojem spletišču **Vojaštvo**).

V že omenjeni knjigi *Legendarni slovenski obveščevalci* sem na str. 287 zapisal: »Sovjetska obveščevalno-varnostna struktura v Sloveniji nikakor ni mogla biti množična, ker za to ni bilo objektivnih pogojev (prejšnje bivanje sovjetskih enot), sploh pa Slovenija ni bila v sovjetski interesni sferi po tajnem sovjetsko-britanskem sporazumu na Jalti. Nekaj gostejša je bila sovjetska vojaška obveščevalna mreža okrog »postojnskih vrat«, posebno pa še v Trstu kot strateškem obveščevalnem punktu. Če je verjeti najnovejšim razkritjem, da so bili vodilni člani KPS (Lovro Kuhar, Josip Kopinič, Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Ivan Maček in drugi) obenem tudi del kominternovske in Nkvd-jevske strukture, vsak s svojo posebno agenturno mrežo, potem je situacija lahko povsem drugačna. To trdim zaradi primera Vidalijevega (informbirojevskega) obveščevalnega centra v Trstu, pa tudi operativno akcijo »Prijatelj«, omenjeno tudi v *Balkanskem vojaškem poligonu* (Ljubljana, 1998), ko smo v obdobju »napadov na JLA« spremljali JK, znanega sovjetskega obveščevalca, ki je izkazoval določene interese okrog revije *Mladina* in naših starešin! Informbirojevska mreža v Sloveniji ni bila množična, častniki – dezertjerji iz JLA ali informbirojevci pa so bili pod našo kontrolo, saj smo imeli, to lahko zdaj že povem, nekaj dobrih sodelavcev tudi v Sovjetski zvezi.

Neraziskan problem so vsekakor slovenski »Španci«, za katere tako in tako vemo, da so bili sodelavci sovjetske vojaške in kominternovske obveščevalne službe. Na podlagi sovjetskih podatkov so mnogi tragično končali (generalpodpolkovnik Dušan Kveder - Tomaž naj bi se utopil v Donavi), nekateri pa tudi kot »gestapovski« agenti. Primer smrtne nesreče generallajtnanta Franca Rozmana - Staneta, ki se je zgodila novembra 1944, seveda ne spada v to kategorijo. Omenjam jo samo zato, ker naj bi, poleg Franca Rozmana, tudi Jožeta Srebrniča likvidirali po nalogu »srbskih oficirjev«!

Nepopolno je bila raziskana tudi vloga slovenskih generalov in častnikov, ki so bili poslani na šolanju v ZSSR, seveda, večina kot sodelavci Varnostne službe JLA, kar so sovjetski protiobveščevalni organi vedeli in mnoge med njimi prisilili k tajnemu sodelovanju. Nekaj jih je tudi ostalo v ZSSR.

Po nekaterih ocenah so sovjetski obveščevalci opravičevali svojo prisotnost okrog »postojnskih vrat« na podlagi starih načrtov za strateško protiofenzivo na pomožni smeri Dunaj–Ljubljana–Milano (načrti iz leta 1945 glede vdora Rdeče armade na obale Atlantika), delno pa tudi zaradi poznejše italijanske prisotnosti v smeri Blatnega jezera (italijanski lovci).

Poleg prisotnosti nekdanjih obveščevalnih častnikov so menda sovjetski obveščevalci uporabljali tudi druge oblike (bolgarski zabavni orkester se je leta 1983 zadrževal dalj časa v Postojni, obsojeni v Ljubljani).

Sovjetska vojaška misija pri GŠ NOVS je menda obveščevalno obdelovala Primorsko prav zaradi nameravanega ameriško-britanskega izkrcavanja v Istri oz. v Tržaškem zalivu (četniško-domobranska pričakovanja in analize polkovnika Vladimirja Vauhnik, pripadnika britanskega ObC v Ljubljani).

Vsekakor pa nam primanjkuje konkretnih podatkov o delovanju sovjetske vojaške misije pri štabu IX. korpusa o podpolkovniku Ribačenu in majorju Moloskovskem, vemo le, da sta vzdrževala tesne stike z Miroslavom Percem - Maksom, načelnikom Ozne za območje IX. korpusa.

Najmanj pa vemo o inštruktorjih Nkvd-ja, ki so se »držali« Ivana Mačka - Matije, prvega načelnika Ozne in kasnejše sive eminence slovenske politike, t. i. »stricev iz ozadja«. Z njim sem se tudi večkrat srečal, zadnjič 1989, ko sem zavrnil njegovo zahtevo, naj denunciram svojega bivšega šefa, generalpodpokovnika Stjepana Domankušića. O treh sovjetskih svetovalcih Nkvd-ja v Bazi-24 (sedet u Ozne) je Ivan Maček - Matija pisal v svojih *Spominih* (Zagreb in Ljubljana, 1981) in omenil, da so enega od njih zalotili kako je angažiral naše ljudi za Nkdv, pa so ga Sovjeti hitro odpoklicali. O njihovi celotni dejavnosti, zlasti pa o deležu pri povojnih pobojih, pa bo potrebno še narediti posebno raziskavo..

Ker je bila Kominternina v tem obdobju že razpuščena, so prav predstavniki sovjetske vojaške in politične obveščevalne službe po vsej verjetnosti vzpostavili stike ne samo z agenturo Kominterne, temveč tudi s »spečimi« agenti.

Vzroka sta vsaj dva: pariranje britanskemu načrtu izkrcanja v Istri ali Tržaškem zalivu 1944 in prodor prek »postojnskih vrat« proti Dunaju, kakor tudi zaradi načrtovane sovjetske protiofenzive na Atlantik in v Sredozemlje, na smeri Dunaj-Trst-Milano.

Po resoluciji Informbiroja so naše protiobveščevalne službe odkrile okrog 1.250 sovjetskih agentov. Če je bilo od tega vsaj 10 % odkritih v Sloveniji, je to kar veliko število – 125! Nekaj jih je bilo tudi na Golem otoku, vendar tudi zaradi drugih razlogov. To lahko trdimo vsaj za ing. Dragotina Gustinčiča, ki se je prikrito sprl z Edvardom Kardeljem, tako vsaj izvemo iz dveh zanesljivih virov – spominov Ane Lokar (Ljubljana, 2002), Gustinčičeve soproge in uradnice v Kominterni ter iz dokumentirane diplomatske naloge *Gustinčič: Kominternina – komunizem – nacionalno vprašanje* avtorja Dejana Kaca (Maribor, 2007).

Mimogrede naj še omenim, da je za pripadnike JLA, tudi Varnostne službe JLA, veljal embargo za pristop na območje Kočevske Reke, čeprav smo jim »posojali« vojake, ki so preoblečeni v miličniške uniforme opravljali stražarsko službo. Očitno je, da za vse Mačkove skrivnosti nismo smeli vedeti ...

Ker iz ohranjenih arhivskih virov vemo, da je Kominternina »urejala« mnoge probleme v Slovenskem Primorju, je povsem logično, da je bil tudi Edvard Kardelj obveščen o delovanju vse bolj popularnega primorskega aktivista Jožeta Srebrnič, posebno še o njegovih »škodljivih« idejah ...

S čim in kako se je Jože Srebrnič zameril Kardelju? Kaj je zagrešil?

6. Idejno-politični spori na Primorskem med NOV 1941–1945

Da bi odgovorili na predhodno vprašanje (S čim in kako se je Jože Srebrnič zameril Kardelju, pravzaprav Kominterni, pa tudi kaj je zagrešil?), je nujno, da na kratko analiziramo stanje in ocenimo faktorje, ki so odločilno vplivali na primer v rekonstrukciji.

Ker je v bistvu šlo za idejno-politične poglede, ki bi lahko vplivali na nadaljnji razvoj NOB v Slovenskem Primorju, se moramo ustaviti pri dveh osnovnih vprašanjih, in sicer:

stališčih KPS o sodelovanju s KPI in pri konkretnem delovanju Jožeta Srebrniča med NOB na Primorskem.

Stališča KPS o sodelovanju s KPI

Iz posameznih dokumentov, ki so ohranjeni v AS, je nedvomno vidno, da je Kominternina prek svojega predstavnika Edvarda Kardelja vplivala na posamezne faze razvoja odnosov med KPS in KPI, pa tako tudi na sam razvoj NOB v Slovenskem Primorju. Tudi o mejah so odločali v Kominterni!

V *Slovenski novejši zgodovini* (Ljubljana, 2005) je v podpoglavju *Sodelovanje z italijanskimi in avstrijskimi protifašisti* (str. 716–717) prikazano realno stanje odnosov, saj se KPI ni strinjala z odločitvami Avnoja, da se Primorska priključi Jugoslaviji. Podana je tudi zgodovina napetih odnosov med KPS in KPI, seveda pa v uradni zgodovini ni nikjer zapisano, da je te odnose dejansko reševala Kominternina prek svojega predstavnika – Edvarda Kardelja.

Dr. Miroslava Cenčič je v svoji najnovejši knjigi *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne* (Ljubljana, 2011) v poglavjih *Sodelovanje z italijanskimi komunisti* (str. 320–333) in *Težave s Slovenci* (str. 334–338) podrobno nanizala celotno problematiko odnosov in zaključila, da sta bila osnovna problema v odnosih med KPS in KPI: meja (razmejitev med Italijo in Jugoslavijo) in pripadnost (položaj) Primorske po končani vojni.

Obenem je navedla, da so po navodilih Edvarda Kardelja v akcijah prepričevanja in sodelovanja med KPS in KPI sodelovali izkušeni partijski funkcionarji (tudi nekateri agenti Kominterne, moja pripomba): dr. Anton Vratuša, dr. Aleš Bebler, Lidija Šentjunc, dr. Jože Vilfan in drugi.

Če strnem: v bistvu je šlo za nacionalno-šovinistično nesoglasje na obeh straneh, predvsem pa za napačno (sektaško) stališče KPS o prehodu v drugo fazo revolucije in prevzemu oblasti, manj pa o bodočnosti Primorske, saj so o njej odločali zavezniki glede na določene interese (interesne sfere) in tajne sporazume, tudi kupčije.

Delovanje Jožeta Srebrniča med NOB na Primorskem

V zbirki Primorski potreti je Goriški muzej leta 1986 izdal knjigo *Jože Srebrnič, narodni heroj (1884–1944)*, v kateri sta podrobno opisana njegova življenjska pot in revolucionarno delovanje, ki ga lahko razmejimo v štiri obdobja:

- sodelovanje v oktobrski revoluciji 1917 in aktivnosti pri ustanavljanju jugoslovanske komunistične sekcije v okvirih ruske KP boljševikov;
- soustanovitelj KPI (1921) in prvi slovenski komunist – poslanec v italijanskem parlamentu (1924–1926);
- kot protifašist je prebil v italijanskih zaporih in konfinaciji od 1926 do 1939 in nazadnje od 1940 do 1943. leta;
- od oktobra (novembra) 1943 do julija 1944 je aktivno sodeloval v NOB na Primorskem kot aktivist, ljudski tribun, član POOF in oblastnega komiteja KPS.

V razpravi ob 100-letnici rojstva, ki je objavljena v omenjeni knjigi, je najbolj šokantna ocena Lidije Šentjunc (str. 106–107), da je bilo delovanje Jožeta Srebrniča »škodljivo«, saj je bila njegova teorija o »sovjetski primorsko-furlanski republiki« povsem nesprejemljiva, neprimeren je bil tudi za funkcijo predsednika primorskega POOF, očitano mu je bilo tudi, da je bil prevelik moralist.

Kdor je poznal metodologijo delovanja KPS, posebej pa poročila po partijski liniji (vosovsko-oznovskih sploh ne omenjam), bo tudi vedel, kaj je takrat pomenilo, če je bil

funkcionar ožigosan kot »škodljiv element«, saj so takoj sledile tudi sankcije. Te so izvajali organi Vos oz. Ozne, zlasti če se je oceni dodalo »tuj vohun«!

Če je pri tem šlo za agenta Kominterne, Edvard Kardelj pa je vedel za vsakega od njih njih, je o tem moral poročati osebno Stalinu, ki je zatem zahteval določene sankcije. Navadno je šlo za likvidacije, ki so jih izvajali posebni eksekutorji.

Tudi Jože Srebrnič ni bil nobena izjema! Menim, da ga je (po redni partijski liniji) Edvardu Kardelju zatožil Branko Babič, predsednik Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko (nasprotoval je, da bi bil Srebrnič izvoljen za predsednika POOF za Primorsko), ali pa so to storili določeni inštruktorji KPS, tudi organi Vos-Ozne!

Zato navajam še nekaj elementov, ki bi lahko »obremenjevali« lik in delovanje Jožeta Srebrniča, in sicer:

- bil je dejansko najstarejši komunist – boljševik od 1917, pa tudi soustanovitelj KPI (1921) in dober prijatelj z vodilnimi italijanskimi komunisti (Gramsci, Togliato, Longo in drugi), med katerimi so bili tudi agenti Kominterne;
- po vrnitvi na Primorsko je od 1919 do 1926 deloval kot prepričan boljševik, saj je leta 1925 celo predlagal, da se večja skupina primorskih kmetov preseli na Krim in tam ustanovi kmečko komuno, kar je celo Dragotin Gustinčič ocenil kot »škodljivo utopijo«;
- bil je prepričan boljševik in proletarski internacionalist, zagovarjal je ideje o svetovni proletarski revoluciji, mednarodnem jeziku, sovjetizaciji Jugoslavije in Italije, pa je tako na zasedanju SNOS v Črnomlju 20. in 21. februarja 1944 predlagal ustanovitev sovjetske »primorsko-furlanske republike«;
- bil je pristaš italijansko-slovenskega sodelovanja in sobivanja, a je vendarle ves čas v konfinaciji preučeval problematiko slovenske avtohtonosti, sodeloval z dr. H. Tumo, obširno pisal o starih Slovanih in njihovih odnosih z Rimljani, Germani, Kelti in drugimi; italijanska policija mu je zaplenila dva obširna »iredentistična« spisa (tako po smrti je menda iz domače hiše izginil tudi njegov osebni arhiv);
- bil je radikalno protiklerikalno usmerjen, govoril je celo o uničenju Vatikana kot inštitucije;
- po značaju je bil čudak, asket, izredno trmast, tudi »fanatičen revolucionar in moralist«;
- gotovo je imel tudi določene zveze z italijansko policijo (sorodnik je bil šef policije v Udinah), saj je Branka Babiča opozarjal, da ima v pokrajinskem komiteju konfidenta, kar je bilo tudi res (Jože Butinar, organizacijski sekretar, tajni sodelavec italijanske policije);
- med Primorci je bil izredno priljubljen, saj je bil tudi dober govornik. Ljudje so se množično udeleževali zborovanj, na katerih je nastopal; preprosto so ga imenovali »naš Joža«.

Dan po njegovi smrti, 12. julija 1944, so privrženci partizanov že vedeli, kaj se je zgodilo. Njegov ožji sorodnik se je menda spraševal: »Zakaj ravno njega?«

Ko pa so italijanski vojaki našli v Soči štiri trupla z razbitimi glavami in jih ob pomoči krajanov zakopali na levem bregu Soče, so se srhljive zgodbe vztrajno širile širile.

Prvič sem za njih slišal že davnega leta 1961 v Šibeniku, zadnje pa sem izvedel te dni: likvidator naj bi bil domačin, ki je to priznal na smrtni postelji.

Čeprav je skoraj gotovo, da za ime likvidatorja (ali skupine) ne bomo nikoli izvedeli, je vseeno potrebno raziskati, zakaj naj bi bil Jože Srebrnič likvidiran?

Na to vprašanje bom skušal odgovoriti v nadaljevanju.

7. Zakaj je bil likvidiran Jože Srebrnič?

Posedujem izjavo uglednega Solkanca, sorodnika Jožeta Srebrniča, v kateri je navedel tudi naslednje:

»To mi je Joze (tudi Jože Srebrnič, moja pripomba) Povedal sele okoli 1995 ko mi je tudi povedal da poznanec mu na smrtni postelji priznal da med drugimi je imel nalogo z kopitom od puske razbiti glavo ob Jurista in ga utopiti. Verjetno Da vsih pet sotrpincov imajo razbite glave. Streljat se niso mogli, saj Nemci so imeli mocno postojankom v Anhoven«.

V izjavi je omenjeno tudi vprašanje drugega sorodnika: »Zakaj ravno njega?«

Znana mi je tudi izjava sorodnice Jožeta Srebrniča, ki je pred leti kontaktirala udbovskega reemigranta Alberta Svetino, nekdanjega pomočnika načelnika slovenske Ozne, ki je izjavil, da pozna »primer Srebrniča«, vendar ji drugega ni hotel povedati. To je tudi zgovoren dokaz, da je moja hipoteza pravilna! Tudi Svetina je bil agent Kominterne, ki o svojih likvidiranih tovariših pač ne govori!

Uvodoma sem že napisal, da o podobnih likvidacijah zgodovinarji in raziskovalci ne bodo našli nobenega pisnega dokumenta, saj se načrti, ukazi in poročila o takih primerih ne pišejo. Navadno tudi ni prič, ker se tudi te likvidirajo (znana praksa Gestapa, pa tudi Nkvd).

O podobnih primerih se zato vedno naredijo samo rekonstrukcije, tudi s primerjavo podobnih primerov.

V primeru Jožeta Srebrniča kot agenta Kominterne sta podobna primera iz naših logov predvsem Dragotin Gustinčič (interes za njegov osebni arhiv) in generalpodpolkovnik Dušan Kveder (utopitev v Donavi), če ne omenjam številnih likvidacij zaradi trokizma, vohunstva in osebnih zamer s strani Stalina in njegovih rezidentov.

Znano je, da je bila v poveljstvu IX. korpusa močna sovjetska vojaška misija, manj pa je znano njeno delovanje, saj Sdv ni dovolila rekonstrukcije njenega delovanja ali pa je ni hotela pokazati varnostni službi JLA. To je tudi nekako »normalno«, saj so Sdv vodili tudi kadri, šolani v akademiji Dzeržinskega. V IX. korpusu je bila tudi britanska vojna misija, ki jo je vodil major Arthur Tucker, v Goriška Brda pa je že maja 1944 pristala ameriška vojna misija s kodno oznako Date, ki je vzpostavila zveze s poveljstvom korpusa. Razume se, da je bila predvsem britanska vojna misija pod budnim očesom Ozne!

Domnevam, da je bil Jože Srebrnič likvidiran iz enega o naslednjih razlogov, in to:

- Prvič, če bo držala moja teza, da je bil Jože Srebrnič agent Kominterne, kjer je veljalo, da ga lahko likvidira samo Kominternina (po naročilu Stalina), potem je tudi gotovo, da je Srebrnič zvedel in nameraval razkriti kakšno strateško informacijo, najverjetneje pristanek KPS oz. Kardelja, da bo Trst ostal italijanski, saj so prav predstavniki KPI v tistem času to implicitno zahtevali ne samo od KPS, temveč tudi od Kominterne. Ker pa je imel Srebrnič solidne zveze z vodstvom KPI, je gotovo tudi vedel za vsa nesoglasja med KPS in KPI, ki jih je v tistem obdobju reševal prav Edvard Kardelj. Srebrnič je imel tudi stike z italijanskimi partizani – garibaldinci in ozopovci.
- Drugič, 60-letni antifašist, Jože Srebrnič, je na Primorskem postal zelo priljubljen, saj je bil na ljudskih zborovanjih tudi glavni govorec. Tako je France Popit - Jokl, ki je bil kot inštruktor SNOS za izgradnjo ljudske oblasti poslan na Primorsko in je tudi sodeloval s Srebrničem na predzadnjem zborovanju junija 1944 v Podragi, poročal v Ljubljano, da je Srebrnič izredno priljubljen med ljudmi, da je za njih kot bog in da ga ljudje imenujejo »naš Jože«!
- Tretjič, ne smemo pa spregledati še drugih močnih razlogov za likvidacijo Srebrniča. Namreč, s skupino zvestih Bricev je bil namenjen na pokrajinsko konferenco primorskih komunistov. Sicer ne vemo, ali je pripravil kakšno razpravo, podobno tisti iz Črnomlja, ko je zagovarjal »škodljive« ideje o sovjetski »primorsko-furlanski republiki«, gotovo pa je med Kardeljevimi inštruktorji zavladal strah tudi zaradi kakšne Srebrničeve »škodljive«

ideje, predvsem pa, da ga delegati ne bi izvolili na čelo pokrajinskega komiteja (pred tem so se Babič in drugi iz komiteja trudili, da Srebrnič ne bi postal predsednik pokrajinskega POOF, ker je bil preveč komunistično usmerjen, zato je bil za predsednika izbran pisatelj France Bevk). Iz raznih virov vemo, da sta bila proti Srebrniču Branko Babič, predsednik pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko, pa tudi Tomo Brejc, znani antifašist in agent Kominterne pri KP Avstrije.

- Četrtič, ne gre prezreti niti mogoče povezave z anglo-ameriškimi vojaškimi misijama na Primorskem in v poveljstvu IX. korpusa, o katerih je podrobno pisal dr. Blaž Torkar, major SV, v svoji doktorski disertaciji z naslovom Ozadje delovanja misij ameriške obveščevalne službe OSS v Sloveniji (1943–1945), Koper, 2010, objavljena tudi na mojem spletišču VOJAŠTVO – MILITARY, nedavno pa tudi v knjigi Prikriti odpor, Celovec, 2013. Tę uvodoma sem, ne brez razloga, omenil slovitega sovjetskega agenta Philby-ja, ki je v tem obdobju iz Kaira krojil usodo »primorskih padalcev« in še koga, saj je nazadnje bil tudi glavni šef britanske protiobveščevalne službe proti sovjetski obveščevalni službi – zato tudi naziv »zlatni deček«! Kar je (z)vedel Philby, je vedela tudi Kominterna!

Na zadnjem velikem ljudskem zborovanju v Koč bani 9. julija 1944 pa je, kljub Kardeljevi sugestiji, govoril pred Srebrničem tudi major Arthur Tucker, član britanske vojaške misije pri IX. korpusu, ki je seveda hvalil borbo slovenskih partizanov. Dr. Torkar v svoji knjigi Prikriti odpor, str. 242, objavlja fotografijo iz Muzeja novejše zgodovine pod naslovom »Predstavniki italijanskih partizanov in anglo-ameriške misije na partizanskem zborovanju v letu 1944«, na kateri je prepoznati Jožeta Srebrniča med majorjem Truckerjem in italijanskim partizanskim poveljnikom!

V poglavju Ozna in slovenski padalci ameriških misij (str. 236, disertacija), dr. Torkar tudi zapiše, da so med vzroke za »spore, sumničenja in nesporazume med partizani in Anglo-Američani«, prispevalo tudi Kardeljevo navodila junija 1944, naj se »anglo-ameriškim misijam ne daje več tolikšna politična vloga in da ni več potrebno in koristno njihovo nastopanje na vseh mogočih zborovanjih in mitingih«. Lahko si je predstavljati Kardeljeve reakcije, ko je zvedel za dogajanje na tem mitingu ...

V obširnem poglavju o nadzoru Ozne IX, korpusa nad člani anglo-ameriških misij, na str. 239 piše tudi naslednje: »...vsi, ki so sodelovali ali bili v stiku z britanskimi in ameriškimi tajnimi službami, so postali sumljivi«. Povsem je razumljivo, da so organi Ozne podrobno spremljali in poročali o teh stikih, tudi z majorjem Truckerjem. Ohranjeni dokumenti Ozne v AS so seveda dobro prečiščeni, pa zato ni računati na podatke o kakšnem anglo-ameriškem agentu. Mogoče je bil takšne podatke v arhivi Mira Perca - Maksa, načelnika Ozne IX. korpusa, ki pa je kasneje padel in so Nemci pridobili tudi njegov arhiv (kasneje pa Sovjeti ali Američani).

Ali je kdo izdal nalog: Likvidirati Srebrniča kot tujega (britanskega) agenta!, seveda ne bomo našli v nobenem arhivu! Gre samo za domnevo, ki je sestavni del podobnih protiobveščevalnih rekonstrukcij in kot napotilo bodočim raziskovalcem. Ali so bili likvidatorji iz vrst Ozne oz. VDV ali pa gre za izbrano sovjetsko ekipo, tudi ne bomo zvedeli. Določeno pozornost sicer vzbuja večje število oznovcev in pripadnikov VDV v spremstvu skupine, ki je nameravala preiti Sočo, pa tudi dejstvo, da so menda iz štaba Beneško-briškega odreda sporočili, da je prehod čez Sočo možen samo na enem prehodu, pod Anhovim.

In končno: o utopitvi Srebrniča in treh tovarišev ni nobenega očitvidca niti dokaza! Tudi drugi skupini se je prevrnil čoln, pa so vendarle priplavali na drugi breg Soče. Osebo me najbolj moti dejstvo, da je kot vzrok utopitve navedeno, da so imeli Srebrnič in tovariši na hrbtu tudi puške, na jezu v Anhovem pa je najden Srebrničev suknjič in nekaj osebnih

predmetov (listek, italijansko odlikovanje). To vsekakor pomeni, da Srebrnič med plavanjem ni imel puške, da je slekel suknjič ali pa so mu ga slekli ...

Čeprav so organi Ozne po Srebrničevi smrti ustrahovali ljudi, ki so govorili o njegovi nenavadni smrti, me osebno moti predvsem to, da posamezniki še danes govorijo, da samo nasprotniki NOB širijo govorice o nepojasnjeni smrti narodnega heroja Jožeta Srebrniča.

Sprašujem se tudi, zakaj v knjigi o narodnih herojih Jugoslavije manjka članek o Jožetu Srebrniču. Ali je nekdo hotel namenoma »izbrisati« Jožeta Srebrniča iz spomina Primorcev? Tako tudi ne vemo, zakaj je bil sploh predlagan za narodnega heroja? Kdo je to doslej počenjal – brisal ljudi in zakaj, pa tudi že vemo!

Spomin na Jožeta Srebrniča moramo zato negovati s posebnim spoštovanjem in tudi ponosom. Tudi nekateri agenti Kominterne so bili veliki domoljubi!

Primer Jožeta Srebrniča to nedvomno dokazuje!